

3.

De

Weg

terug.

DEEL 3

" MIJN

1. BELEVENISSEN
IN DUITSLAND "

2. " VAN UHINGEN
TOT DE BEVRIDDING "

3. " De weg terug
naar het vaderland "

Driedelige beschrijving van het Leven
en de omstandigheden in Duitsland
van 20 Februari ¹⁹⁴³ - 7 Mei ¹⁹⁴⁵
in Göppingen en Ubingen
(Kreis Göppingen; Württemberg, Zuid-Duitsland)
en de reis naar huis van 7 Mei - 14 Juni 1945
~~gevolgd door een overzicht~~ door
"Nachtje zaren"
gebeurtenissen der laatste 3 jaar. } H. Kruijswijk Oka.

Hendrik Kruijswijk jr. is geboren op 19 juli 1921 te Amsterdam

Zijn vader was Hendrik Kruijswijk sr.

en zijn moeder Maria Jansen.

Hij kreeg één jongere broer Zeegert Kruijswijk

Hij huwde te Leiden met Suzanna Cavé

Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren

Hij overleed op 4 september 2013 te 's-Gravensande

en liet slechts twee 1ste lijn familieleden achter:

de kinderen van zijn broer t.w. Maria en Arie Kruijswijk

De laatste heeft zich over dit, door zijn oom Henk, geschreven boek

ontfermd en dit, inclusief de afbeeldingen, gedigitaliseerd

Hierna volgt het resultaat.

Het voorwoord is eerst in gescand te zien en daarna overgetypt dit

voor de resp. authenticiteit en de leesbaarheid.

De originele paginanummering is zo veel mogelijk overgenomen.

MIJN BELEVENISSEN IN DUITSLAND
3^e en laatste deeltje

„De Weg terug
naar het Vaderland”
door H. Kruijswijk Jr.

Kort voorwoord.

Het is met grote vreugde, waarde Lezers, dat ik dit laatste boekje schrijf omdat het een relaas is zo vol afwisseling en gezelligheid dat het een genoegen moet wesen om het door te lezen. Dan worden ze weer levend als die onvergetelijke dagen van April - Juni 1945 vol van zonneshijn, letterlijk en figuurlijk. We weten allen hoe het werd toen de bevrijdingsroes wat voorbij was maar des te prettiger zijn daarom de herinneringen aan die zomerse voorjaarsdagen van het bevrijdingsjaar.

Welnu, ik hoop dat men ook dit deeltje weer met interesse leest en wil er daarom zo spoedig mogelijk aan beginnen. Daarom vang ik mijn laatste beschrijving aan onder het motto „Eind goed, al goed”.

Beste Lezersvrienden, voor de laatste maal, veel genoegen

H. Kruijswijk Jr. (sen)
Leiden, 27 Januari 1948.

Bladzijde 2**Hoofdstuk 1**

20 APRIL 1945: DE AMERIKANEN KOMEN - BEVRIJD - DRIE DAGEN IN HUIS BIJ DUITSERS - EN DAN 7 MEI 1945, WIJ VERTREKKEN UIT GÖPPINGEN EN BEGINNEN ONZE THUISREIS.

Bladzijde 33**Hoofdstuk 2**

VAN GÖPPINGEN NAAR MANNHEIM - VAN MANNHEIM NAAR PARIJS - TWEE DAGEN IN DE LICHTSTAD - VAN PARIJS NAAR TOURS - VAN TOURS NAAR PERUSSON - HET LEVEN IN CAMP DE PERRUSSON.

Bladzijde 73**Hoofdstuk 3**

3 JUNI: VAN TOURS NAAR TILBURG - AANKOMST IN NEDERLAND (5 JUNI '45)- EÉN DAG IN KAMP "ARENDONK" - VAN TILBURG NAAR WAALWIJK - 1 WEEK IN WAALWIJK EN DAN NAAR HUIS.

Bladzijde 90**Slotwoord en toegift**

Mijn belevenissen in Duitsland, 3e en laatste deeltje.

"De weg terug naar het vaderland"

door H. Kruijswijk jr.

Kort voorwoord.

Het is met grote vreugde, waarde lezers, dat ik dit laatste boekje schrijf omdat het een relaas is zo vol afwisseling en gezelligheid dat het een genoeg moet wezen om het door te lezen. Dan worden ze weer levendig al die onvergetelijke dagen van april - juni 1945 vol van zonneschijn letterlijk en figuurlijk. We weten allen hoe het werd toen de bevrijdingsroes wat voorbij was maar des te prettiger zijn daarom de herinneringen aan die zomerse voorjaarsdagen van het bevrijdingsjaar. Welnu, ik hoop dat men ook dit deeltje weer met interesse leest en wil er daarom zo spoedig mogelijk aan beginnen. Daarom vang ik mijn laatste beschrijving aan onder het motto "Eind goed, al goed".

Beste lezersvrienden, voor de laatste maal, veel genoeg.

H. Kruijswijk jr.

Leiden, 27 januari 1948

Hoofdstuk 1

20 APRIL 1945: DE AMERIKANEN KOMEN - BEVRIJD - DRIE DAGEN IN HUIS BIJ DUITSERS - EN DAN 7 MEI 1945, WIJ VERTREKKEN UIT GÖPPINGEN EN BEGINNEN ONZE THUISREIS.

Terwijl de mooie zomerse dagen elkaar opvolgden leefden wij allen in afwachting en spanning op wat komen zou. Slechts twee jongens waren zo enthousiast om op het ziekenhuis in Göppingen te blijven werken tussen de schietpartijen van de Jabo's door. De rest bleef thuis en zo werd het maandag 16 april. 's Morgens vroeg was de baas Brandstätter op het lager en had het over werk. Toen ik goed wakker werd hoorde ik pas wat hij eigenlijk wilde. Voor een machinefabriek in Göppingen had men perswerk aangenomen en dit bestond uit het inpersen van een gummiring in een soort van dekseltjes die in kistjes op de fabriek gebracht werden. Men deed dit op het laboratorium en nu wilde men een stuk of drie vrijwilligers hebben. Welnu het zenuwachtige gelanterfanter rond het lager begon ik zat te worden en aangezien ik voor dit werk slechts een paar stappen hoefde te doen voelde ik er wel wat voor en bood mij samen met Toon Mayen en Frans Klijsen daarvoor aan.

Nu, onplezierig was het niet doch wij beseften al spoedig hoe gevaarlijk het was om nu te werken daar wij in het laboratorium niet konden horen wat er buiten gaande was. En toen ik die maandagmiddag om half vijf in het lager kwam wist ik totaal niets van de hevige beschieting die er een half uur tevoren weer had plaats gehad. Men had rustig doorgewerkt hoewel Herr Fink het volgens mij toch wel geweten moet hebben, want hij liep nogal eens op en neer. En zelf was ik om drie uur nog buiten geweest om een heel stel van die dekseltjes in de zon te leggen zodat de gummiring kon drogen. Doch toen was alles nog rustig geweest. De volgende ochtend, dinsdagmorgen 17 april, was het om half acht al raak. Reeds om kwart voor zeven had onze vriend "De fluit" geloeid doch tot nu toe was alles rustig gebleven. Toen verschenen er plotseling twee vliegtuigen boven het bos aan de overkant van "Ons Huis" waarvan er één strooibiljetten naar omlaag gooide doch de ander deed het met een bom. Weliswaar van licht kaliber doch de slag kwam toch goed aan en Piet Mulders die aan tafel brood zat te eten, zag zich ineens omringd door glasscherven.

"O, dank je wel, meneer vliegtuig" zei hij met een droog gezicht en at verder. Vijf minuten later was het feest weer in volle gang en kletterden van alle kanten de kogels. Toen werd het weer rustig en ik ging weer eens aan het werk in het laboratorium. Doch in de loop van de ochtend kreeg ik weer last van mijn maag en tegen half twaalf werd het zo erg dat ik met werken moest ophouden. Veel plezier beleefden de Duitsers ook nu weer niet van ons, de vorige middag was Frans Klijsen weggebleven, deze ochtend Toon Mayen en nu ik weer. Doch ik kon er absoluut niets aan doen en lag waarlijk niet voor mijn plezier deze gehele zonnige middag op mijn krib terwijl ik hem tevens kneep voor alarm want dan kon je moeilijk blijven liggen. Doch het bleef gelukkig rustig en ik knapte ook weer op. De Duitsers probeerden weer een ander te krijgen doch erg makkelijk ging dat niet. Leo Broos deelde heel laconiek mede dat hij geen tijd had, ook toen Fink begon te razen. Tenslotte ging Koos maar voor een middag mee. De volgende ochtend was ik weer fris en monter doch toen ik op het laboratorium kwam deelde de baas Brandstätter mij mede dat wij weer vrijheid hadden, zoals hij dat noemde, want ze hadden een aantal eigen mensen opgetrommeld.

Aan jullie hebben we toch niks zei hij nog, de één moet weg en de ander is ziek en al dergelijke dingen meer. Maar nu viel Herr Moser, een andere baas en de beste nog die er was hem in de rede en zei "Aber der Kroeswik (zo werd mijn naam mishandeld) war wirklich krank gesternmittag". Nu dat wilde Brandstätter ook wel geloven doch hij vond het zo maar beter. En ik vond het al lang goed want dat werken was nu toch niks meer gedaan. En zo ging ik met een paar anderen de bossen in waar het vol lag met stroobiljetten. Na lang zoeken vonden we twee van elkaar verschillende exemplaren waarin de geallieerden hun komst aankondigden en waarin zij de Duitsers opriepen om rustig te blijven daar anders het dorp of de stad waar zij tegenstand ontmoetten tegen de grond gewalst zou worden. Dat was harde taal en klonk ons nog wat onwennig in de oren omdat wij nooit anders dan Duitse bluf gehoord en gezien hadden. Ook werd aan alle buitenlanders een oproep gedaan om nog even geduld te hebben en te blijven waar zij waren. En onder de in het Duits en Engels gestelde pamfletten het trotse onderschrift dat ons zo sterkte en dat luidde "Die Oberbefehlshaber der Amerikanische Armee" General Dwight D. Eisenhower.

En met des te groter spanning verbeidden wij de dag dat wij hen zouden zien en onderwijl werd in het lager "Ons Huis" koortsachtig gewerkt aan een enorme Nederlandse vlag die op het lager geplant zou worden zo gauw de grote dag daar zou zijn. Zo werd het donderdag 19 april, een mooie zonnige dag en het was tamelijk rustig. Af en toe kwamen "de lustige Acht" eens overvliegen en dan doken de op het land werkende Duitsers in "Das Loch". Dit was een gegraven gat in de grond en dan zag je ze er voorzichtig boven uitkijken. Doch de vliegtuigen hielden zich rustig en het leek alsof de oorlog op deze dag niet meer bestond. We lachten ons nog even suf om Marri Knulst die op de vensterbank zat met in zijn handen het beruchte boek van Hitler "Mein Kampf". Dat was door een ander in het lager gebracht met nog meer Duitse lectuur- en propaganda rommel die een hem bekende mof kwijt wou. Erg gesteld waren wij echter ook op al die zwijnerij niet maar interessant was het wel en in die laatste dagen heb ik veel in al die paperassen gesnuffeld waardoor ik een heldere kijk kreeg op heel de sinistere geschiedenis van Hitlers derde Rijk.

ok "Mein Kampf" las ik helemaal uit en juist in deze dagen was de taal van Hitler's boek een schrille tegenstelling met wat er van zijn Duizendjarig Rijk terecht is gekomen. Maar als je leest van zijn streven om ten koste van alles Engeland te vriend te houden moet je glimlachen en ook licht dit boek wel een sluier op van z'n jodenhaat, zijn fanatieke afkeer van de sociaal-democraten die hem eens in zijn tijd van gewoon bouwarbeider een pak slaag gaven en van een steiger wilden gooien, alsmede zijn krankzinnig militarisme dat hem reeds als kleine jongen te pakken had. En nu zat Marri dan dit boek te lezen en mopperde af en toe in zichzelf over "geen boter, geen kaas, geen eieren, geen spek om dan ineens met een vervaarlijke schreeuw naar buiten te galmen" Kenonnen. mitrailleurs, dikke bertha's!!! Dit herhaalde hij de nodige malen en meestal in onvervalst Schubisch dialect zoals "koi boetter, koi fleis, koi soekker, koi milch aberrrrrr... mitrailleurs, kenonne, tiefflieger, jao, jao! De Duitsers op het land keken verschrikt op van die schreeuw of tikten met hun vinger op hun voorhoofd maar vriend Marri vertrok geen spier van zijn gezicht en zat al lang weer in zijn boek te kijken en te mompelen.

(Koi = kein of geen. Boetter = boter. Soekker = suiker)

Maar wij lagen op de duur over de tafel van het lachen en de gedachte alleen al maakt mij nu nog aan het lachen. In het verdere deel van de middag zat ik op "Mijn terras" te schrijven en toen nam het frontgebulder toe en werd met het uur heviger. Ik schonk er echter weinig aandacht aan maar toen ik tegen half zes naar boven ging kwam Theo de Folter, de Waalwijker met de grote mond, rood van opwinding het lager instormen met de mededeling dat Amerikaanse pantser op 15 km afstand in het plaatsje Schwäbisch-Gmünd binnengedrongen waren en nu reeds oprukten naar Göppingen. Nog weifelden wij, maar een half uur later was heel Uhingen in rep en roer. Het eten in de Wirtschaft werd bonloos verkocht, bakkerswinkels hadden het razend druk en die "Volkssturm" werd opgeroepen. De spanning steeg en overal stonden groepjes mensen. Wij gingen van "Adler" weer haastig naar het lager terug en pakten de koffers voor het geval wij de benen zouden moeten nemen. Want ons op het laatste moment door de moffen weg laten slepen, dat nooit. De avond daalde en wij stonden tot elf uur buiten. Uit de richting Göppingen stegen lichtkogels omhoog en er klonk gerommel. Volgens ons zou het wel een onrustige nacht worden en de meesten gingen gekleed op hun krib liggen.

Doch de slaap wilde niet komen en na een kwartier schrokken we allen op van een daverende slag die alles trillen deed. We keken uit de ramen doch er was niets te zien en toen de slagen zich met geregelde tussenpozen herhaalden raakten we er gewoon aan en eindelijk zakten we toch af. Toen tegen half twaalf klonk de sirene met vijf angstwekkende tonen en dat betekende pantseralarm. Maar het drong slechts vaag tot ons door en we bleven allen liggen. Ik had een wilde droom en was met een schip op weg naar huis. Doch het was een angstwekkende reis met hevige stormen en ook werd het schip door vliegtuigen aangevallen. Tenslotte doken er rond het schip duikboten op en mijn droom werd nu een ware nachtmerrie. Een duikboot kwam even aan de oppervlakte van het water en door een luidspreker klonk het in het Duits "Achtung, Achtung, dort komt unsere torpedo". Een paniek op het schip, gevolgd door een geweldige slag die alles uit elkaar doet barsten en dan ineens..... zit ik rechtop in bed en het is vijf uur in de vroege morgen van:

20 APRIL 1945

De Amerikanen komen

binnen.

Buiten scheen nog de maan over het stille landschap doch vanaf de Stuttgarterstraatweg klonk een voortdurend gedruis tot ons door en één van de jongens zei "Hoor de moffen eens trekken jongens", doch later bleek wel dat het de moffen niet geweest waren.

Ineens klonk weer een daverende slag en nu wist ik meteen waarvan ik wakker geschrokken was en plotseling zei er iemand "Maar dat is artillerievuur jongens, eruit als de bliksem". En we gingen eruit en nadat we ons aangekleed hadden bleven we de dingen maar afwachten. Af en toe klonk er weer een slag en het gedruis op de weg duurde ook voort.

Het werd lichter en ook rumoeriger en ineens zei Piet Mulders met uitgestrekte vinger naar buiten wijzend "Kijk daar eens bij dat kleine witte huisje"! Allen keken naar buiten waar het huisje lag aan de weg naar Albershausen en op de plaats achter het huisje stond een geweldige tank met er op.... een grote witte ster, het oorlogsteken van het Amerikaanse leger. Het was nu ongeveer zes uur en plotseling was alles in rep en roer. Boven het bos verschenen twee vliegtuigen en een razende schietpartij volgde. Wij dachten dat het Amerikaanse toestellen waren maar de tank vuurde op ze en het bleken moffen te zijn. Allebei werden ze omlaag gehaald en één van de twee stortte in een kwekerij, midden in het dorp, neer.

Wij gingen naar de kelder onder de machinekamer doch het was levensgevaarlijk om er te komen. Want een gedeelte van het fabrieksterrein lag onder het vuur van de tank en van daaruit werd natuurlijk met verrekijkers elke beweging gadeslagen en er werd weer gevraagd ook. Maar we kwamen er toch en zo begon deze merkwaardige vrijdag 20 april 1945, de verjaardag van Adolf Hitler maar geen Nazi-vlag was meer te zien en alle contact met het Duitsland van hem was reeds verbroken. Zo zaten wij in de kelder en redeneerden over alles en nog wat. Van Willem wist ik een halve sigaar los te krijgen en beende nu al rokende op en neer. Toen kwam opeens tot ieders grote verbazing Jo v.d. Lee binnen die in het dorp een kamer had en hij werd bestormd met vragen want niemand begreep hoe hij er door gekomen was. Maar Jo lachte en zei "Komde gullie der maar gauw uit want ze zijn d'r al lang en we hebben er al een paar gesproken want velen praten behoorlijk Duits". Nu, wij dus naar buiten en daar was ook Herr Fink, kruiperig en bar vriendelijk terwijl hij nu het leger van zijn bijkans verslagen vaderland zo hard mogelijk beschimpte en vuil maakte.

Maar wij letten nauwelijks op hem en gingen het paadje af en de straatweg op. Nog zagen we niets tot dat we aan de winkel van de zusters Hilde Bantle en Roza Dietze (de laatste was getrouwd) kwamen. En daar aanschouwden we datgene waar wij vijf lange jaren op gewacht hadden en waarvan wij ons alle mogelijke voorstellingen altijd gemaakt hadden. 20 April '45, een dag van triomf en geluk en terwijl de benauwde ochtend van de 10de Mei 1940, ook een vrijdag, als een vergleden herinnering voor mijn geestesoog opdoemde aanschouwde ik de enorme Amerikaanse tanks en pantserwagens met er op of er om heen de grote forsgebouwde Amerikaanse soldaten. Onze vrienden, de jongens van de zo diep betreurde Franklin Delano Roosevelt. Een grote Amerikaan stevende op ons af en vroeg wantrouwig "You have niks pistool" doch wij lachten en zeiden "No niks pistool this is our happy day and we thank you and your comrads". "American and Dutchman friends". En lieten er nog op volgen ter verduidelijking "We are Dutchman and two years in Germany". "You cumming, we to our country in Holland". Zo kletsten we maar een beetje en het kwam hierop neer dat we geen pistool nodig hadden, dit was een gelukkige dag voor ons en we dankten hem en zijn kameraden dat ze gekomen waren want Amerikanen en Hollanders waren vrienden en nu konden wij weer naar Holland terug.

Nu, hij begreep het best en grijnsde vriendelijk terwijl wij wat rond de tanks scharrelden en genoten van de benzinelucht. Een grappig tafereeltje volgde toen de dochter van de smid aankwam, een tas bij zich en een benauwd gezicht. Een kleine Amerikaan zag dat en terwijl hij ons een knipoogje gaf ging hij op haar af. Ze kromp in elkaar en zou waarschijnlijk wel in de grond hebben willen zinken als ze gekund had. Ik stond het dichtste bij en ze vroeg aan mij “Die tun mir doch niks, was?” waarop ik vrolijk lachend antwoordde: “Nee, dat zijn wat een gezellige lui hoor” en vergat helemaal om Duits te spreken. De Amerikaan kletste wat in zijn Texastaaltje, of weet ik waar hij vandaan kwam, tegen haar, snuffelde eens in de tas en zei toen met een brede grijns op zijn gezicht “OKE”, durchlaufen bitte. Nu die twee Duitse woorden verstond ze best en in minder dan geen tijd was ze dan ook verdwenen. Ondertussen kuerden wij eens verder het dorp door en op verschillende punten stonden weer tanks en pantserwagens. Hoog in de lucht zweefde heel rustig een waarnemingsvliegtuig en verderop in de richting Kirchheim doken weer de jabo’s naar beneden. Bij Wirtschaft “Zum Adler” heerste een enorme drukte en de Amerikanen hadden er volledig beslag van genomen.

Wij liepen verder en kwamen nu op de weg waar Karel en Madeleine op een kamer woonden in een klein huisje waar ook Duitsers in woonden. En daar waren ze al, Karel en z'n meisje, onze vriend Frans Lacroix en enkele anderen. Madeleine was dol van geluk en kwam met stralende ogen op ons af. "O jongens, vinden jullie het niet heerlijk dat ze er zijn" riep ze en voegde er aan toe "Lang leve onze Amerikaanse vrienden en onze Belgisch-Hollandse vriendschap". Karel feliciteerde ons op zijn rustige beheerste manier en ook Frans toonde zich verheugd. Het was een blijde zonnige lentedag en overal groepten de mensen samen. De Duitse dorpsbewoners toonden zich niet erg terneergeslagen en waren al blij dat ze nu vanuit de lucht met rust gelaten werden. Overigens was de bezetting nogal gemoedelijk verlopen. De pantserspitsen waren in de afgelopen nacht via het bergdorpje Holzhausen op Uhingen afgekomen en onze vrienden Machiel Vonk (de Rotterdammer) en Cor Klink (de Vlaardinger) die daar woonden hadden dit gezien en daarna waren de pantsers zonder tegenstand Uhingen binnengedrongen. Slechts vanaf een huis aan de Stuttgarterstrasse had een fanatiekeling uit een raam geschoten doch de voorbijrijdende tank die dit gold had z'n geschut op het huis gezet en het gedeeltelijk verwoest. Na de bezetting was men het gemeentehuis ingegaan en even later keilde het borstbeeld van Hitler de straat op waarna de Amerikanen in de plaats van de gevluchte burgemeester een betrouwbaar ingezetene als zodanig benoemden.

In werkelijkheid stond het dorp van nu af aan onder militair bestuur van een Amerikaanse commandant. De artillerie die we gehoord hadden stond opgesteld op de Holzhauser berg en vuurde op Duitse stellingen die zich nog in de omtrek bevonden. Nog een tijdlang kuierden we door het dorp en gingen toen weer naar het lager. Daar heerste een opgewonden stemming en er was weer van alles. De Amerikanen hadden een Duitse kantinewagen buitgemaakt en verdeelden de inhoud onder de omstanders meest buitenlanders. En zo was er weer wat te eten en we hadden volop sigaren en sigaretten. Toen trokken de Amerikanen weer onze aandacht want een paar van hen waren aan het sullen met een Duitse auto met gasgenerator. Ze vermaakten Zich best op het uitgestrekte land achter "Ons Huis" aan de overkant van "De Töls" en reden paaltjes, hekjes en kleine boompjes omver. Daarna veranderde het beeld en kwamen de Amerikaanse tanks het land op rijden en stelden zich daar in slagorde op. De zorgvuldig bewerkte akkertjes werden platgereden en dit was wel een sneu gezicht maar ja het was oorlog en zachtzinnig waren de Duitsers ook nooit opgetreden. Ondertussen brachten de pantsers wel gezelligheid op het land doch gevaarlijk stonden ze daar toch ook want de Duitse vliegtuigen zwermde de hele dag rond.

Om twaalf uur gingen we naar "Adler" om eens te kijken hoe het daar nu was. Nu, het was er erg rommelig want de hele Wirtschaft was in gebruik voor de Amerikanen maar we konden er deze dag toch nog eten. Aan onze stamtafel zaten twee Amerikaanse soldaten die ons nauwlettend opnamen. De wijze waarop wij bediend werden als goede bekenden trok hun aandacht en zij deden enigszins wantrouwend. Toch schenen zij goed op onze taal te letten en plotseling vroeg één van hen terwijl hij op ons wees "Deutsch, German"? Waarmee hij bedoelde of wij Duitsers waren maar Toon Mayen lachte en zei "Niks Deutsch, Dutchman, Hollanders". Direct veranderden hun gezichten en de vrager van zoeven zei nu "Ah Dutchman oké" En zijn kameraad voegde er aan toe "Holland good country " (Holland is een goed land). Eén van hen kon echter toch ook wel Duits spreken en zo werd er met stukjes en beetjes toch een gesprek gevoerd waarbij wij hen uitlegden dat we hier al twee jaar waren en hoe het ons gegaan was. Daarna stapten de Amerikanen op en na gegeten te hebben namen ook wij de benen. De hele middag bleven wij in het lager "Ons Huis" en het was er gezellig. Alle ramen stonden open, de Amerikanen op het land zaten op en om hun pantsers en de radio was duidelijk te horen.

Ook zongen ze en speelden mondharmonica terwijl enkele van onze jongens dit ook deden zittend in de vensterbanken. Boven dit alles een stralende lentezon. Een aantal Amerikanen stonden zich midden in de Fils heel gezellig te wassen en ze spaarden hun zeep niet. Toen ineens was er onraad, sommigen stonden al bij het tankgeschut en enkele van de waslustigen renden zo in hun blote body naar hun tanks. Doch de gesignaleerde moffenvliegers bleven uit de buurt en weer ging de gezellige middag voort. Af en toe stonden de yankees in groepjes bij elkaar en keken naar het lager waar wij weer uit volle borst onze Hollandse liedjes galmden, afgewisseld met de ouwe taaie. Zo verliep de middag en nog steeds straalde de zon. Plotseling tegen half zeven 's avonds was er weer onraad en voordat we het wisten waren de vliegtuigen er al. Met donderend geweld werden zij door alle aanwezige tanks aangevallen en de kogels knetterden van alle kanten. Het was een spannend moment en dat terwijl ook nog alles wagenwijd openstond. Toen er even een stilte kwam gingen we weer naar de machinekamer en net waren we daar of het lieve leven begon opnieuw. Maar toen waren de aanvallers verdreven en de rust keerde weer. Na een half uur echter zagen we iets dat wij minder prettig vonden want het bleek dat onze beschermers gingen vertrekken.

De één na de ander verdwenen de tanks om de opmars voort te zetten nadat in de loop der dag de omgeving verkend en gezuiverd was. Hierbij was vooral 's morgens iets te zien geweest voor ons toen de tanks pas op het land waren. Een viertal van top tot teen bewapende soldaten ging de bossen in. Ze schreeuwden een paar maal wat, kwamen toen terug en riepen iets tot de manschappen op de tanks. Die draaiden het geschut en even later schoten een paar felle vuurstralen het bos in door de toppen der bomen. Een paar maal deden ze dat maar er gebeurde niets. Toch kwamen er in de loop van de volgende dagen steeds groepjes Duitse soldaten uit de bossen te voorschijn die zich overgaven. En nu was het avond en de tanks trokken weg. Toen werd het geweldig stil want de hele bevolking moest om zes uur binnen wezen. Af en toe keken wij elkaar eens aan en vroegen ons af of ze er nog waren. Maar dan ineens zagen we op de weg naar Albershausen in de verte een jeep rijden en waren we weer tevreden. Zo viel de avond van deze veelbewogen lentedag 20 april 1945, een dag die ik mij van begin tot eind kan herinneren. Nog lang zaten wij in de schemer te praten want er was geen licht en toen gingen we naar bed waar we al spoedig sliepen.

Midden in de nacht werd ik wakker en weer was er met geregelde tussenpozen artillerievuur. Ik hoorde het afschieten vanaf de Holzhauserberg en daarna zeilde de granaat met een eigenaardig onweersgeluid over het lager en heel in de verte hoorde ik de ontploffing. Mijn krib stond tegenover het raam en in de verte zag ik duidelijk de donkere omtrekken der bossen. Plotseling ontstond er boven die bossen een helle gloed die direct weer verdween en even daarna klonk er dichtbij een geweldige slag. Eerst begreep ik het maar niet doch ineens had ik de oplossing. Dat waren de Duitsers daar in de verte en op het moment dat ze hun granaten afvuurden ontstond het zogenaamde weerlichten boven de bossen. Ik voelde me niet zo behagelijk onder deze wetenschap want het waren deze Duitse granaten waar we weinig goeds van te verwachten hadden. Het werd nu een over en weer spelletje want de Amerikanen waren er blijkbaar heel slecht over te spreken dat er teruggeschoten werd en daarom vuurden ze hun granaten met steeds korter tussenpozen af en ook met steeds meer geweld. Al spoedig werd het Duitse vuren zwakker en tegen half vijf verstomde het geweld. Ik viel weer in slaap maar om een uur of zeven stonden we allen op. Er stonden weer een stuk of drie tanks en pas waren we uit bed of er volgde weer een aanval van vliegtuigen die met hetzelfde geweld als de vorige avond beantwoord werd.

Het werd een rumoerige zaterdag en wij gingen nog wat boodschappen doen van de weinige overgebleven bonnen. Bovendien werd er in de winkel van Bantle - Dietze zoveel mogelijk uitverkocht. In het dorp stonden ook weer tanks en ook het geschut stond er nu. Overal bulderde het want de Amerikanen waren druk aan het zuiveren. Toen ik uit het dorp kwam liepen een stel van de jongens mij tegemoet en Piet Mulders riep grinnikend "Kom gauw Heinrich, het hele Duitse leger geeft z'n eigen over". Het bleek dat er weer een stuk of vijftien moffen met de witte vlag uit het bos waren gekomen. In het dorp hingen overal de in het Duits en Engels gestelde proclamaties van de Militaire Regering voor Württemberg. De Nazi-partij was onmiddellijk ontbonden evenals het D.A.F. en allerlei andere Nazi-organisaties. Verder waren er de gebruikelijke aanwijzingen, verordeningen en waarschuwingen. Ook voor ons, de buitenlanders, hingen er proclamaties waarin wij werden aangeraden om rustig in de lagers te blijven en de aanwijzingen af te wachten. De dorpsomroeper verscheen en deelde mede dat voor de komende dagen men zich slechts tussen 7 en 10 des 's morgens en van 4 - 7 uur in de namiddag op straat mocht bevinden en de buitenlanders werd aangeraden zich naar hun diverse lagers te begeven. Voor hun verzorging zouden de Amerikaanse instanties het hunne doen.

Wat het uitgaansverbod betrof, dit werd nog dezelfde dag veranderd en men mocht nu van 7-9 uur buiten wezen doch voor buitenlanders deed men wel een oogje toe. 's Middags begon het te onweren en ook het artillerievuur nam weer toe. Wij brachten de hele middag in het lager door en vermaakten ons ook nog door de zotte Jan Brok die in Bunzwangen bij een boer werkte en nu met een witte vlag over de bergen en door het bos kwam aangekuierd in de richting van "Ons Huis" waar de enorme vlag met onze nationale kleuren vrolijk wapperde. Gelukkig voor hem kwam hij geen Amerikanen tegen want het was nog voor vier uur en ze zouden hem rustig voor een Duitser gehouden hebben want hij had heel geen papieren bij zich. Om vier uur trokken wij het dorp weer in waar opnieuw Amerikaanse soldaten arriveerden. Even ontstond er beweging rond een aanplakzuil toen een meisje opgewonden kwam vertellen dat het hele dorp ontruimd zou worden omdat er een Duitse tegenstoot verwacht werd en een ogenblik wist zij de spanning erin te houden tot een lange Duitser zei "Ach wat tegenstoot, waar moeten ze die nu nog vandaan halen, ga die verhaaltjes aan je grootmoeder vertellen". En meteen was de opleving van sommige Duitsers weer verdwenen terwijl het meisje hevig kleurde en bijna huilend beweerde dat het toch zo was.

Ja, de bezetting konden sommige inwoners maar moeilijk verkroppen maar wie wind zaait zal storm oogsten zegt het oude spreekwoord. De tegenstoot is nooit gekomen hoewel ook wij nog niet erg gerust waren omdat de ineenstorting van Hitler-Duitsland soms een droom leek die niet waar kon zijn. Doch het was wel zo en de Amerikanen bleven in Ugingen tot op den huidige dag. De volgende dag, zondag 22 april 1945 was alle rumoer verstomd en heerste in het dorpje weer de aloude rust van voorheen. Het was een winderige grauwe dag maar vrolijk en fier wapperde het Rood - Wit - Blauw op het dak van "Ons Huis" zichtbaar tot ver in de omtrek. Nooit heb ik meer van onze driekleur gehouden dan in die dagen toen de toekomst nog zo blij lokte, vol van hoop en verwachting op een nieuw leven in een bevrijd en eensgezind Nederland. Onze eerste bevrijdingszondag verliep rustig en zonder schokkende feiten en gezamenlijk met Fransen en enkele andere Nationaliteiten aten wij die dag in "Saalbau" een soort van ontspanningszaal waar ook een piano aanwezig was. De volgende dag maandag 23 april begon de grote doortocht van de Amerikaanse troepen en wij keken onze ogen uit. Het was ook weer een wonderlijke dag en 's middags gingen wij naar Göppingen dat wij sinds de bezetting nog niet gezien hadden. Het was een vrolijke zonnige middag en stampvol in Göppingen waar overal de Amerikaanse militaire politie het verkeer stond te regelen.

En terwijl wij langs de Hauptstrasse liepen snorden de tanks en vechtwagens ons voorbij en de Amerikanen groetten met het V-teken. Bijna twee jaar geleden was het al dat ik in mijn fantasie deze intocht had beleefd zonder er op te hopen dat ik dit nog eens werkelijk zou zien. En toch was het nu zover en het was een dag die mij altijd in herinnering zal blijven. Bovendien viel het mij op dat de 23ste april in Duitsland steeds aan iets bijzonders was verbonden. De eerste maal op 23 april 1943 vierden wij onze eerste Goede Vrijdag als zondag en maakten de mooie tocht naar Bad-Boll te midden van het bloeiende voorjaarslandschap. Op 23 april 1944 waren wij pas in Ugingen en was deze datum onze eerste zondag daar en bewonderden wij vanaf het bergpaadje de ligging van het lager "Ons Huis". En nu beleefden wij op deze zonnige middag de glorieuze intocht van onze Amerikaanse vrienden en vele gedachten gingen door mij heen. Dat had ik twee jaar geleden in de doodse stilte van het berglandschap bij Bad-Boll ook niet kunnen denken en daarbij was het aardig dat deze dag in Duitsland steeds iets bijzonders had gebracht. En zo gingen de dagen verder en steeds meer kwamen wij in de nieuwe Duits-Amerikaanse sfeer terwijl het Derde Rijk van Hitler steeds verder ineenstortte.

Op vrijdag 27 april ging het gerucht dat alle buitenlanders bij de burgers ingekwartierd moesten worden en in hun ingewortelde afkeer van Russen en Fransen liepen de Duitsers zich een ongeluk om Hollanders bij zich in huis te krijgen. Ook al lagen ze veel met ons overhoop, toch was het een feit dat ze op de Hollanders nog het meest gesteld waren en één van de moffen drukte zich aldus uit: "Liever drie van die Hollandse grootbekken in mijn huis dan één zo'n Franse huichelaar". In ieder geval waren wij goed af en wat mij betrof, ik kwam met Willem v.d. Heuvel bij een familie in de Wasenstrasse te Ugingen. Van vrijdag tot maandag zijn wij daar geweest en het was er niet slecht, 's avonds haalden ze ons in de kamerkeuken en toen de radio weer speelde luisterden wij gezamenlijk met de heer des huizes naar de spannende berichten van de laatste dagen. En zo hoorde ik op die historische zondagavond van den 29ste april dat de geallieerden met hun vliegtuigen boven de Hollandse steden verschenen om voedsel uit te werpen. Een wonderlijke ontroering golfde door mij heen toen ik daar, in de schemerverlichte Duitse huiskamer, de naam Leiden enkele malen door de omroeper hoorde noemen. Mijn gastheer die al geruime tijd aan zijn radio had gezeten kwam mij opgewonden voor deze berichten roepen en zo zaten wij samen nog een tijdlang te luisteren. Willem Heuvel bleef in de kamer-keuken zitten want hij verstond er toch niets van want het was de geallieerde zender Luxemburg die de berichten doorgaf in de Duitse taal.

10 augustus 1948

En ook de zoon des huizes luisterde niet mee en het bleek dat hij in stilte een verkapte Nazi was wie slechts één ding speet en wel dat Duitsland de oorlog verloren had. Zijn vader ging daar fel tegen in en stak zijn bewondering en respect voor de Amerikanen niet onder stoelen of banken. De moeder zei niet veel doch staarde soms droefgeestig naar het portret van de jongste zoon dat op een dressoir in de huiskamer stond. Amper 19 jaar oud was hij in het verre Rusland gesneuveld en zou nooit meer terugkeren. "Dan hadden ze maar niet moeten vechten" zouden ze in Holland zeggen maar op dit moment dacht ik alleen aan mijn eigen moeder die ook verlangend uitzag naar de thuiskomst van haar beide zonen. Lang zaten we nog bij elkaar in de kamerkeuken te praten en heel duidelijk ook bracht ik de verbitterde oudste zoon aan het verstand wat ik van het misdadige Nazi-regime dacht terwijl hij onverschillig de schouders ophaalde en zijn vader mij herhaaldelijk bijviel. Willem zat er genoegelijk bij te grijnzen en begreep maar half waar wij het over hadden doch af en toe deed hij toch ook een duit in het zakje door te zeggen: "Néééé máááán, die-en Hitler dé was eenne kwaojen hoor". Zo ging de avond ten einde en ver na elven zochten we ons bed op. Toen ik de volgende dag, maandag 30 april, wakker werd scheen de zon reeds in de kamer en merkte ik buiten op straat reeds een ongewone drukte op en al spoedig kwamen wij aan de weet wat er gaande was.

Een aantal bewoners van de Wasenstrasse moest voor twee uur dien middag hun huizen uit omdat er Amerikaanse soldaten ingekwartierd werden. Ook het huis waar wij in vertoefden was daarbij en reeds waren de bewoners bezig om de meest nodige dingen bij elkaar te pakken. Ze gingen zolang inwonen bij familie die een straat verder woonden en hun huis niet uit hoefden. Voor ons zat er dus ook niets anders op dan maar weer te vertrekken en opnieuw onze intrek te nemen in het lager "Ons Huis". Ook onze gastheer en zijn vrouw speet dit zeer en ze verzekerden ons dat we weer terug konden komen zo gauw als ze hun huis weer konden betrekken. En zo zeulden Willem en ik weer met onze koffers naar het lager en daar aangekomen bleken we niet de enigen te zijn. Ook Koos die een paar dagen in huis was geweest bij Maria Roos, het dienstertje van Wirtschaft "Zum Adler" en haar vader, had zijn koffer weer moeten pakken en was reeds in het lager terug. En bovendien raakten we 's middags ook onze eetzaal in "Saalbau" kwijt en moesten nu gaan eten in de kantine van de fabriek van Allgaier die gelegen was aan de Stuttgarterstraatweg naar Faurndau. Het werd nu een rommelige week en naarmate ook het eten slechter begon te worden namen onze plannen om maar te vertrekken vaste vorm aan. Ook het weer was in die week van 30 april - 5 mei bar slecht en steeds weer goot de regen in stralen neer, soms afgewisseld door natte sneeuw.

's Avonds zaten we in het lager bij de kachel en stookten de laatste kolen op, terwijl soms om een uur of tien de Amerikaanse wachtsoldaat een praatje kwam maken. Ondertussen volgden de laatste oorlogsberichten elkaar in snel tempo op. En steeds bestudeerden wij de grote Amerikaanse kaart die op één der in het dorp staande vrachtauto's was aangebracht achter micaglas en waarbij de frontlijn nog maar altijd om Noord- en Zuid Holland heenliep. Doch eindelijk op zaterdagmorgen 5 mei was deze verdwenen en opgetogen klampten wij een Amerikaanse officier aan die ons bevestigde dat heel Nederland thans vrij was. De volgende dag, zondag 6 mei, was het ook weer prachtig lenteweer en werd bekend dat een voormalig kindertehuis in Göppingen was ingericht als doorgangskamp voor buitenlanders. Op de oude fiets van een Rotterdammer, die de vorige avond bij ons was komen aanwaaien, toog ik zondagsmiddags langs de razend drukke weg naar Göppingen om eens te kijken hoe het daar was. Het kamp was vol en nadat ik weer teruggekeerd was naar Ugingen besloten Koos en ik om nog één nacht in het lager te blijven en de volgende morgen naar het doorgangskamp te gaan. De Waalwijker Jo Knulst kwam ook nog in het lager en stak zijn vreugde over onze aanwezigheid niet onder stoelen of banken. "Ik zij zo blij as een gek da gullie der nog zijt" zei hij verheugd in zijn gemoedelijk Brabants taaltje en zo hadden we nog een gezellige zondagavond.

Dezelfde historische nacht waarop de Duitsers zich om 2.40 in een school te Reims definitief overgaven was ook onze laatste nacht in het lager "Ons Huis" waar wij nu nog slechts met z'n vijven vertoefden. En zo maakten wij ons na een verkwikkende nachtrust de volgende ochtend gereed om naar het doorgangskamp in Göppingen te vertrekken. Sommigen waren daar reeds en de rest van onze kameraden was zaterdag 5 mei reeds vertrokken met een oude Duitse auto die doelloos in het dorp stond. Doch de kans om door de Amerikanen opgepikt te worden en zodoende toch de normale transportmogelijkheid te moeten benutten was zeer groot en daarom hadden de meesten van ons dan ook maar van dit avontuur afgezien. En nu was het dan maandagmorgen 7 mei 1945 en om ongeveer half elf vertrokken we met zijn vieren en ons hoog opgepakt karretje op luchtbanden. Daar had Cor de Ruyter voor gezorgd en hij bracht ons weg ook doch zou zelf nog een poosje in zijn kosthuis blijven. Ook Jo Knulst bleef nog in Württemberg waar hij in een dorpje nabij Uhingen een meisje had en pas na enige maanden keerde hij met haar in Nederland (Waalwijk) terug. Buiten Koos en mij waren er dan nog de reeds 38jarige Machiel Vonk uit Rotterdam en de ongeveer 25jarige Cor Klink uit Vlaardingen. In Sept. 1944 waren zij uit Stuttgart naar Uhingen gekomen en hadden hun kosthuis in het bergdorpje Holzhausen. Nog eenmaal keek ik vanuit het lager over de bergweiden uit en naar de bossen aan de overkant, nog eenmaal liep ik het lager rond, langs de Fils en stond een ogenblik op "Mijn Terras".

Ondanks de vreugde over het einde van de oorlog die ook het einde van onze deportatie betekende was er toch een beetje weemoed in dit afscheid. Wij hadden hier in Ugingen vele goede momenten beleefd en ik zou die nooit vergeten en ook Koos kwam er nog even bij staan en zei op zijn karakteristieke manier "Ja man, we hebben wel eens gekankerd maar toch was het hier geen kwaad land", daarmee doelende op het kleine stukje Zwabenland dat ons bijna 2½ jaar tot verblijfplaats had gediend. We namen nog afscheid van een paar Duitsers die fabriekswacht hielden en ook van de Amerikaanse soldaten die er ook wacht klopten en toen liepen wij de Canalstrasse uit het dorp door waarbij ook weer van vele bekenden afscheid werd genomen. Nooit zullen zij die in Nederland gebleven zijn deze band tussen ons en het kleine dorp kunnen begrijpen en daarom is er soms die eigenaardige vervreemding tussen ons en onze landgenoten wanneer er over Duitsland gesproken word. En ik kan het nooit nadrukkelijk genoeg zeggen dat mijn oordeel slechts een bepaalde streek en bepaalde plaatsen gold en dat ik nooit bij de sympathieke gevoelens voor die streek de bedoeling heb gehad om te vergeten of te vergoelijken wat de Duitsers in het algemeen hebben aangericht als bezetters van ons vaderland. En zo lieten wij Ugingen achter ons en zeulden over de lange warme weg via Faurndau naar Göppingen en kwamen daar om ongeveer half één aan.

Het was zeer druk en rumoerig in het doorgangskamp en onze inschrijving vergde nogal wat tijd. Het gebouw was helemaal vol en we zouden op de zolder van een eveneens op het terrein staande oude schuur moeten overnachten doch zover kwam het niet eens. Piet v.d. Wiel (de beroemde vrouwenhater) was er ook en hij was natuurlijk weer pessimistisch gestemd. "Ge komt hier voorlopig nie vandaon mááán da he'k alláááng gezien" zei hij natuurlijk weer heel eigenwijs "Geleuf me nou Henk as ik oe zeg, oe zit hier nog wel een maond of wat". Ik zei maar niks meer want sommige mensen zijn nu eenmaal zo verdraaid eigenwijs dat ze hun eigen beweringen geloven en dan moeten ze gelijk hebben ook. In zo'n geval kan je maar één verstandig ding doen en dat is te zwijgen en dat deed ik dan ook want Piet v.d. Wiel behoorde nu eenmaal tot dat onuitstaanbare soort eigenwijze mensen hoewel hij verder een beste kerel was. Meestal is echter de wens de vader van de gedachte want Piet had vaak geroepen dat hij nog wel een poosje in Göppingen wilde blijven en omdat hij dat nu schijnbaar wilde had hij natuurlijk gelijk en ik die de zaak nuchter bekijken wilde had geen gelijk. Welnu, ik liet Piet v.d. Wiel dus maar voor wat hij was en ging buiten kijken. Daar was ook weer wat te doen en al spoedig wist ik wat het was. Een eindje voorbij de oude schuur lag onder een paardendecken het lijk van een man en het bleek dat het een S.S.-er was geweest die zich in de bossen rondom Göppingen had schuilgehouden en door de Fransen, die hier lagen, was opgepikt.

Ze hadden hem meegenomen en geprobeerd hem aan het praten te krijgen doch hij vertikte het eenvoudig en toen hadden ze hem in blinde woede afgeranseld maar dat hielp ook al niet veel, doch een daarop binnenkomende Fransman wist wel raad, trok zijn revolver en schoot de Duitser zonder vorm van proces morsdood. En zo lag zijn lichaam thans hier en sommigen schenen er een genoeg in te hebben om de deken op te tillen om zijn verminkt en gezwollen gezicht te aanschouwen doch er waren er evenveel bij die vol afschuw achteruit sprongen en daarom besloot ik in het geheel niet te kijken. De Amerikanen waren er slecht over te spreken, niet omdat zij maalden om één neergeknalde Duitse S.S.-er meer of minder, maar wel omdat het eigenmachtig optreden der Fransen hen niet aanstond. Trouwens, ook tegen de plunderende en met grote revolvers lopende Russen waren zij reeds hardhandig opgetreden en de Duitsers hadden over het algemeen nogal veel respect en bewondering voor de ijzeren vuist van de Amerikaanse militairen. Ondertussen was ik naar een tuinderij in de omgeving gegaan waar grote waterbakken stonden en daar was tenminste wasgelegenheid. Zodoende friste ik lekker op en ook tal van anderen stonden er ook genoeglijk te ploeteren. Toen ik in het doorgangskamp kwam heerste er grote opwinding en alles werd afgezet door de wit-gehelmdede M.P. Allen zonder uitzondering werden we gefouilleerd doch de Hollanders trokken zich daar weinig van aan en het was dan ook niet tegen hen gericht. Van de Fransen werden verscheidene vuurwapens afgenomen en naar ik later hoorde had de Amerikaanse commandant gezegd "we zullen die heren eens wat temmen, dat rijdt maar rond op motoren en in auto's van onze benzine en wil dan nog schieten ook".

Doch hij zei nog meer en dat was voor ons allen een groot geluk en dat was zijn opmerking: "Er moeten maar snel een stuk of tien legertrucks komen dan kan dat hele stel hier vandaan voordat er nog meer ongelukken gebeuren". En zodoende reden er onder luid gejuich om ongeveer half vijf die middag een 12tal enorme legerauto's het terrein op en in een ogenblik van tijd waren ze gevuld. Wij hadden de vierde auto en de grote rood-wit-blauwe vlag werd op de cabine geplant. Nog net voordat we wegreden zagen we dat een paar mannen van een Duitse begrafenisonderneming met een doodkist arriveerden om het lijk van de S.S.-er te bergen. Twee reuzen van Amerikaanse soldaten tilden nog eens de deken op en keken toen elkaar grinnikend aan met een onverschilligheid die wel bewees dat ze meer gezien hadden. En toen keek een vrolijk grijnzende neger op zijn horloge, een fluitsein klonk en ook onze negerchauffeur grijnsde en toen reden de auto's het terrein af en de straten van Göppingen door, nagestaard door vele Duitsers en ook door tal van buitenlanders waaronder velen die zo dom waren geweest om het terrein te verlaten en nu hun kans misten. En o ironie van het lot, onder hen ontdekte ik Piet v.d. Wiel die nu met een lang gezicht de auto's nakeek en zelf weer moest wachten op een volgend transport. Zo reden we vrolijk zingend het stadje uit dat we zo door en door kenden.

Hoofdstuk 2

VAN GÖPPINGEN NAAR MANNHEIM - VAN MANNHEIM NAAR PARIJS - TWEE DAGEN IN DE LICHTSTAD - VAN PARIJS NAAR TOURS - VAN TOURS NAAR PERUSSON - HET LEVEN IN CAMP DE PERRUSSON.

Het was maandagmiddag 7 mei 1945 omstreeks vijf uur toen wij na een laatste oponthoud aan de grens der gemeente het stadje Göppingen uitreden en voorlopig nog langs een heel bekende weg. Vrolijk klonken onze liederen, blij scheen de zon over het Zwabische landschap en lustig wapperde onze Nederlandse driekleur in het voorjaarswindje. De auto's raasden over het viaduct bij Faurndau en dan langs het kleine station van ditzelfde dorpje. Daar was de wegkruising en over de spoorbomen verdween, met een bocht, de weg naar Lorch en talrijke herinneringen welden op. Twee jaar geleden in mei 1943 maakten Koos en ik onze eerste grote wandeling over deze weg naar Lorch. Maar ondertussen maakten wij onze laatste rit van Faurndau naar Uchingen en reeds passeerden wij de fabriek van Allgaier. En direct daarop volgde het bekende dorpje waar wij ook al zovele herinneringen achterlieten en in een flits schoot alles ons nu voorbij. Wirtschaft "Zum Adler" van Herr Staib met op de stoep voor het laatst Frau Bader, de brug over de "Fils" waar wij op warme zomeravonden zo vaak gestaan hadden temidden van het dorpsleven en dan Wirtschaft "Zum Hirsch", de bakkerij "Blauen Eck" (Blauwe Hoek), Wirtschaft "Zur Sonne", de winkel van Rosa Dietze en Hilde Bantle en dan op de achtergrond van de Stuttgarterstrasse, verscholen tussen het groen nog een glimp van Bader's kunstlederfabriek.

Ook nu bleef de weg nog bekend terwijl wij naar Ebersbach reden met rechts van ons de nu zo eenzame spoorbaan die werkeloos lag in de schitterende zomernamiddag en links weer het bergachtige landschap. Opnieuw rezen er herinneringen op toen wij de grintbaggerij van Peppel voorbij reden halverwege UHINGEN en EBERSBACH. Hier was ik geweest met de auto van Bader om grint te laden op vrijdag 21 april 1944, de eerste week van ons verblijf in UHINGEN, hier ook hadden we tot tweemaal toe geschuld voor een onweder dat ons overviel toen we van een bezoek aan het kleine Apollitheater in Ebersbach terugkeerden en hier was het geweest dat Frans Klijsen bijna verdronk in “den Wiel” zoals de Brabanders de grote waterplas noemden die bij de grintbaggerij gelegen was. Doch dit alles was voorbij en reeds denderden de auto’s door EBERSBACH en weer ging het verder en reeds was de weg niet zo bekend meer doch ook aan REICHENBACH hadden we nog wel herinneringen en ik wees Koos op het kleine bakkerswinkeltje waar we op een zonnige zomerse zondagmiddag koeken hadden zitten eten nadat we tevergeefs gezocht hadden naar de verblijfplaats van Wim de Gunst. Ja, tot zover was de streek ons tamelijk goed bekend en nu ging het in volle vaart naar Stuttgart, de prachtige Württembergse hoofdstad van voorheen die mijn vriend en ik eens bezocht hadden toen zij nog in haar oude glorie voor het grootste deel overeind stond.

Dat was alweer twee jaar geleden en nu was het reeds bij zeven uur toen wij de stad der Auslandsdeutschen passeerden en het was één grote troosteloze puinhoop. En al waren wij dan Hollanders toch trof het ons pijnlijk en opnieuw welde de verbittering in ons op tegen de Hitler-Nazi bende die het zover had laten komen. Na Stuttgart kenden wij de streek al niet meer en ook werd het stiller. De verwoestingen die wij te zien kregen waren ook talrijk en intussen jakkerden de auto's voort door kleine stadjes en dorpen, langs steile wegen en door nauwe straatjes over half ingestorte bruggen en temidden van de schitterende natuur. Bloedrood daalde de zon in het westen neer maar het bleef warm en mooi weer.

Af en toe stopten de auto's een kwartiertje om daarna hun tocht weer met dezelfde vaart voort te zetten. Het begon te schemeren en nu kwam het mooiste deel van onze tocht, een deel om nooit meer te vergeten. We reden nu weer door een zeer bergachtige streek en de weg liep in een grote bocht trapsgewijs naar omlaag. Wij zaten in de vierde truck en zagen de daarop volgende 5^e, 6^e, 7^e enz. ... in een spiraalvorm de weg af komen rijden. Goed beschouwd reden ze nu eigenlijk boven ons en beneden zagen wij de andere drie rijden want tussen iedere auto werd een behoorlijke afstand gehandhaafd. De enorme koplampen verspreidden een wonderlijke verlichting tussen de bergachtige en bosrijke streek en ook de enkele huizen beneden in het dal waren reeds weer verlicht. Buiten het geronk van de Amerikaanse trucks was het overal stil en adembenemend mooi en zo lang mogelijk probeerden wij dit prachtige panorama met onze ogen gevangen te houden. En opnieuw zagen wij hoe mooi Duitsland toch was en weer trof het ons zo pijnlijk dat juist vanuit dit schitterende avondland tot tweemaal toe zo'n onmetelijke ellende over de wereld was gebracht. Doch bij alles wat verpletterd was had het land zelf en zijn prachtige natuur zich toch weer gehandhaafd en was weer het bewijs geleverd dat de ellende alleen maar weer veroorzaakt was door de mensen. En ondertussen reden wij alsmaar door en genoten van deze wonderlijk schone avond waarin het ook in veler hart er zo blij en vrolijk uitzag. Wie zich een beeld wil vormen van deze tocht verwijs ik naar de foto op blz. 39 want de streek waardoor wij reden was daar in bijna alle opzichten mee te vergelijken.

Alleen behoorde onze weg niet tot de bekende rijksautobanen doch was toch in vrij goede staat en scheen ook wel druk gebruikt te worden. Langzaam aan werd de weg weer normaal en recht zodat de auto's nu weer strak achter elkaar reden. Af en toe werd een stil, bijna uitgestorven dorp doorgereden en staarde een enkele Duitser ons peinzend na. In één van die dorpen werd een kat die net de weg over stak finaal te pletter gereden en een vrouw stak jammerend haar armen in de hoogte, doch de auto's jakkerden alweer voort, verder, almaar verder. Oneindig groot en hol strekte het landschap zich nu om ons uit terwijl het thans bijna geheel donker was. Mijn altijd trouw lopend polshorloge wees 11 uur aan en sommigen probeerden, gehuld in hun jas, wat te slapen. Om bij éénen reden we door Heilbronn dat stil en verlaten lag doch niet zo vreselijk verwoest was als andere plaatsen. Eindelijk tegen half twee stopten de chauffeurs in het donkere Heidelberg waar hier en daar een gordijn opengeschoven werd en een slaperig hoofd naar buiten keek. Voorlopig bleven de auto's nu staan omdat de chauffeurs een paar uur wilden slapen. Het was aardedonker en de weg waarop wij stonden gaf aan de ene zijde nog wat huizen te zien en aan de andere zijde een zijtak van een spoorbaan waar in elkaar geramde en stukgeschoten goederenwagons op stonden. Er ging van dit alles iets vreemds en beklemmends uit en in deze stille donkere nacht gingen vele beelden uit de afgelopen jaren door mijn brein. Ik zag weer de Duitsers in ons land binnentrekken met hun machtsvertoon, ik doorleefde weer in gedachten de jaren van hun branie en geweld en nu was dit alles voorbij.

De verwoeste steden, de sombere stille dorpen en thans hier die wrakstukken van spoorwagens, alles maakte een onheilspellende en waarschuwendende indruk. Ondertussen gleden de nachtelijke uren in een traag tempo voorbij, de nacht was koud en er werd weinig geslapen. Velen waren van de auto's afgekomen en strekten hun ledematen door wat op en neer te wandelen. Hier en daar gloeiden sigaretteneindjes en af en toe flitste er een zaklantaarn. De negerchauffeurs lagen in hun cabine te ronken als een zaagmachine en overal hoorde je gesprekken der jongens en mannen. Eindelijk begon het te schemeren en langzaam werd de nieuwe dag geboren. Om half zes klonk een sein, de motoren startten en daar ging het weer voorwaarts. Nog was het fris en wij waren allemaal enigszins gammel. Onze gezichten waren schraal van de wind, onze ogen staken van het stof en elk ogenblik probeerde je maar weer een andere zit-, hang- of stahouding. Bovendien was het nog koud ook en hulden wij ons diep in onze jassen. Maar toen kwam de zon op, de omgeving trok weer onze aandacht en we beleefden weer een tweetal mooie uren in het ontwakende Duitse landschap. We reden nu langs de beroemde Rijn en er was van alles te zien. Oude kastelen en burchten op rotsige hoogten langs de oever, prachtige bossen en dan weer de sporen van de oorlog. Enorme bruggen die vernield in het water hingen, vernielde bunkers en versterkingen langs de wegen en weer geheel of gedeeltelijk verwoeste stadjes. Toen raakten we uit de bergstreken, het land werd vlakker en het voorlopig einddoel der reis, de stad Mannheim werd bereikt.

Ook hier een opvallende stilte en eindeloos puin met als bijtende opschriften nog op de overeind staande wankele muren slagzinnen als "Terror gegen Terror" (Terreur tegen Terreur) "Der Sieg ist Unser" (De zege is ons) en het waanzinnige "Führer befehl, wir folgen" (Leider, beveel, wij volgen) Maar het was voorbij en ook deze stad stond nu in het teken van het Amerikaanse leger en overal zag je de witte oorlogster van de United States. Tegen half negen waren de auto's gearriveerd op een soort verzamelplaats buiten de stad maar het was er vreselijk rommelig.

We zaten maar wat op onze koffers en wasten ons zo goed en kwaad als het ging aan een kraantje op de binnenplaats van het gebouw dat daar stond. Het was weer een snikhete dag die we voor het grootste deel op het open veld doorbrachten terwijl Amerikaanse bommenwerpers de hele dag boven de stad ronkten en oefeningen hielden. Het was een geweldig machtsvertoon en steeds weer opnieuw verbaasden wij ons er over hoe hecht zij zich in dit land genesteld hadden. 's Middags werden wij geregistreerd en medisch onderzocht, alles onder leiding van de Fransen, wat de nodige herrie gaf door de enorme verbeelding welke die lui zich aanmatigden. Nog zie ik de kleine straatjes van de buitenwijk voor mij waar zich dat alles afspeelde. Iedereen moest een groep van 35 man bijeen zien te brengen en dat leek wel een gekkenhuis. Zo had je ze bij elkaar of er waren er al weer een paar van zoek maar eindelijk was ook dit achter de rug en we gingen weer terug naar ons veldje. Op mijn koffer gezeten viel ik tenslotte in slaap en vergat voor een ogenblik de herrie en het lawaai om mij heen en mijn voorbeeld werd er ook door anderen gevolgd. Toen ineens schrokken we weer wakker doordat er één met veel enthousiasme kwam aangerend en schreeuwde dat er een kamer voor de nacht gevonden was. En zo sjouwde alles er op af in de gloeiend hete middagzon. Doch de meest enthousiasten waren meteen al een eind vooruit zonder dat ze duidelijk hadden gezegd waar het nu eigenlijk was. Koos had een dik been en kon niet zo hard lopen zodoende schoot ook ik weinig op en bovendien was mijn koffer buitengewoon onhandig te dragen en zwaar.

Daarom zetten we de spullen neer en terwijl Koos erop paste ging ik op verkenning uit. Verschillende straten van de Mannheimer buitenwijk liep ik door doch zonder resultaat want er was geen enkele bekende te zien. En zo kuierden we maar weer naar ons veldje terug waar trouwens nog een paar lui waren gebleven. En zo viel weer de avond, een prachtige voorjaarsavond en tot bij elven bleven wij buiten maar toen werden er toch nog meer kamers opgesnord. Koos bleef met enkele anderen dicht in de buurt en ik kwam met een aantal oude kameraden, en verder mij onbekende landgenoten, toch terecht op de kamer van het huis waar ik dien middag onverrichter zake naar gezocht had. De straat was dan ook wel eigenaardig gelegen en overigens stonden deze buitenwijken nog geheel overeind. Het geheel deed wel wat denken aan een Amsterdamse buitenbuurt, ook het huis waarvan de bewoners nergens te zien waren. Het was een bovenhuis met een aantal kleine kamers, een keuken en een waranda en weer moest ik aan Amsterdam denken toen ik vanaf die waranda het zomeravondleven gade sloeg. Aan alle kanten huizen tot vijf hoog toe en beneden een wirwar van tuinen en tuintjes. Overal op de waranda's waren ook nog mensen want aan naar bed gaan scheen niemand te denken. In de diverse kamers lagen strozakken en een enkele deken en verder maakten wij het ons met behulp van jassen e.d. zo makkelijk mogelijk en hadden zo toch nog een tamelijk goede nacht. Het duurde echter lang voor ik sliep in deze vreemde omgeving en ik lag nog een poosje te denken aan deze wonderlijke dag van de 8e mei 1945.

Maar tenslotte viel ik toch in slaap en werd om een uur of zes geheel opgefrist wakker. Het was wel weer vroeg dag en na veel drukte en rumoer zaten wij reeds om half acht weer op het veld te wachten en ook mijn kameraad ontmoette ik toen weer. Hij zag er weer opgewekt uit en had ook vrij goed geslapen. Maar er kwam nu toch meer organisatie in alles en we werden weer in groepen van 35 man verdeeld. Toch duurde alles nog vrij lang en pas tegen elf uur reden er snelle Franse legerauto's voor en zo werden we dwars door de verwoeste stad Mannheim naar Ludwigshafen vervoerd aan de overzijde van de Rijn. Het was weer een zonnige dag en we zagen enorm veel maar de verwoesting was overal onbeschrijfelijk. Via een geweldige noodbrug reden we over de Rijn en kwamen in Ludwigshafen waar de grote chemische fabrieken van de I.G. Farben lagen. En dan kwam het station dat nog zo goed en kwaad als het kon overeind stond maar van normaal reizigersvervoer was niets te zien. Uitstekend georganiseerd werden wij nu tot de perrons toegelaten en daar stonden slechts militaire treinen en diverse treinen voor repatriëring. Over een enorm lange goederentrein werden wij nu weer in groepen van 35 man verdeeld. Het was geen luxe trein maar de wagons waren schoon, er lag stro in en er stonden banken. Wij kregen Amerikaanse legervoeding en vooral veel biscuit. Om twee uur dien woensdagmiddag 9 mei stoomde de trein het station uit getrokken door een zware Amerikaanse locomotief. De reis voerde echter nog niet naar Holland doch naar Parijs want voorlopig zouden we nog enkele weken in Parijs moeten doorbrengen waar de Nederlandse regering in samenwerking met de Franse regering kampen had laten inrichten voor het verblijf van enige duizenden Nederlanders.

Zo was het tweede deel van onze avontuurlijke reis begonnen en gingen we weer met volle vaart een onbekende verte tegemoet. Wij konden ondanks ons ruim tweejarig verblijf in Duitsland niet zeggen zo enorm veel van dit land gezien te hebben doch deze laatste dagen deden wel zeer veel

van de schade inhalen. En ook nu weer gaven we onze ogen goed de kost terwijl de hotsende en hobbelende goederentrein voortsnelde door het mooie West-Duitse landschap van Ludwigshafen naar de Franse grens.

Wij hadden het ons zo makkelijk gemaakt als maar kon en terwijl de beide schuifdeuren tegen elkaar openstonden genoten wij van het uitzicht. Af en toe stopte de trein en stond een poosje stil en op één van die pleisterplaatsen midden op de baan en rondom omgeven door een prachtig berglandschap deed zich een typisch incident voor. Langs de spoorbaan stond een leegstaand barakkenkamp, echt zoals we die in Duitsland overal altijd gezien hadden. Een aantal der meereizende voormalige Franse krijgsgevangenen ging het kamp in en met echt Frans radicalisme staken ze één der barakken in brand, waarschijnlijk als om daarmee hun afkeer van deze dingen nog eens te demonstreren. Doch het was al dagenlang droog, er stond veel wind en in minder dan geen tijd stonden er meerdere barakken in lichte laaie en zo snel greep het vuur om zich heen dat reeds de telegraafpalen langs de lijn blakerden en ook de trein onmiddellijk gevaar liep. De machinist reed hem een flink eind naar voren en ondertussen kwam over de landweg, in de buurt waarvan een klein dorp lag, de Amerikaanse commandant aangesnel. Er vielen harde woorden, de Fransen gaven elkaar de schuld en vlogen elkaar zelfs in de haren, maar verder liep het schijnbaar nogal met een sisser af en de trein stoomde weer verder. Rikketik, rikketik, naar Parijs, rikketik, rikketik, op weg naar huis, rikketik, rikketik en onderwijl aten wij biscuits en zaten, lagen of stonden over de wagon verspreid terwijl de één dit en een ander weer dat wist ter vertellen. De beelden en avonden uit het lager werden weer levendig, alleen was het nu een rijdend lager.

En buiten scheen de zon en bloeide het voorjaar zagen we beken en bossen, dorpjes en eenzame behuizingen te midden van een wijde omtrek. Mijn polshorloge deed zijn werk onderhand, al maar door regen zich de minuten aaneen tot kwartieren, de kwartieren tot halve uren en die weer tot uren. Half vier, half vijf, half zes, half zeven en eindelijk om bij zevenen die avond stopte de trein weer en nu bij het landelijk stationnetje van Landau. Een paar van ons verlieten de trein en stonden bij de ingang een tijdlang te praten met een oude Duitser die vertelde van de oorlogsgebeurtenissen die zich reeds in januari hier afgespeeld hadden. Hevige bombardementen en artilleriebeschietingen waarop de opmars der Franse troepen volgde die thans deze streek bezet hielden. Heel lang en heel gemoedelijk stonden we met de oude baas te praten alsof er geen verbitterde tegenstellingen bestonden tussen Nederlanders en Duitsers doch hier in deze thans weer stille mooie omgeving scheen niemand meer aan oorlog en haat te denken. En wat zei de oude Duitser er zelf van? Och, was zijn opmerking, na 1919 was het hier overal een heksenketel en het moest wel tot één of ander waanzinnig experiment leiden, toen kwam Hitler en hij heeft inderdaad het Duitse volk weer uit z'n ellende opgehaald doch alleen om het in een nog grotere waanzin te storten en dit is nu het resultaat. En wat zal ons nu verder te wachten staan? We vroegen hem naar de houding der Fransen en hij glimlachte eens en zei: "Och die Fransen, erg kwaad zijn ze niet maar ze haten ons in merg en been en bovendien denken ze dat zij het zijn die de oorlog gewonnen hebben.

Wij glimlachten nu ook en de Duitser zei "Ja, jullie begrijpen het natuurlijk ook wel, het is Amerika en nog eens Amerika geweest dat ons leger verpletterde en vergeet ook de Russen niet die Hitler in een paar weken in de pan dacht te hakken. En zo kwam ons gesprek op Amerika en op de verhouding Amerika - Rusland in de toekomst waarin de Duitser niet veel heil zag. (O, ironie van het lot als je dit moet schrijven in 1948) Tot slot echter zei de Duitser met een ernstig gezicht "Het beroerde is dat we juist in Europa ons zo gehaat en gevloekt hebben gemaakt bij de Fransen, de Belgen, de Hollanders, Noren, Denen, Tsjechen, Polen en wie al niet meer. De Amerikanen, ach die haten ons niet, die zijn alleen maar gekant tegen een overmachtig Duitsland en dulden geen Europa dat verdrukt en beheerst word door Duitsers want daar hebben ze maar last van doch je zult eens zien hoe gauw ze ons weer de vrije hand laten in tal van dingen, nog veel gauwer dan de Engelsen. Wij vroegen hem of hij geloofde aan een Engelse haat tegen Duitsland en hij antwoordde: "Gedeeltelijk wel en gedeeltelijk niet, de hele kwestie komt hierop neer dat zowel Amerikanen als Engelsen de Duitsers nou goed hebben leren kennen, in geen geval als bezetters". Wij wezen hem er op dat hij schijnbaar zijn eigen volk heel goed kende en hij gaf daar als antwoord op: "Ja, ik weet wel waar het toe in staat is" en vervolgde "Ik wou dat het anders was, dat we een sterk maar betrouwbaar Duitsland hadden in welks nabijheid andere landen zich veilig voelden, dat zou beter voor Europa en ook beter voor Duitsland zijn".

Wij konden niet anders doen dan dit bevestigen maar zagen er voorlopig nog weinig heil in en de oude Duitser was dit met ons eens. "Nee" zei hij "De oude generatie zou wel willen want die heeft genoeg ondervonden, maar de jongeren dromen alweer van een nieuwe Führer en een nieuw Reich". Zo stonden we nog een tijdlang te praten want de trein bleef hier in Landau lang staan en toen we met een handdruk afscheid hadden genomen van de oude Duitser keerden we naar de wagon terug en hadden toen nog een wonderlijke ontmoeting. Want een eind verder op het nogal brede emplacement stoomde ook een trein binnen. Er sprongen tal van jongens uit de wagons en toen ze dichterbij kwamen bleken het een stel van onze eigen kameraden te zijn die op zaterdag 5 mei met hun auto vertrokken waren. Ze hadden heel wat beleefd, bandenpech, vastgezeten in een modderige zandweg en tenslotte waren ze opgepikt door de Amerikanen die de auto in beslag namen en hen onderbrachten in een als doorgangskamp ingerichte school. Daar hadden ze een prinses leventje gehad en waren nu net als wij op de trein gezet met als bestemming Parijs. En nog éénmaal zagen we ze, Willem met zijn grijnslach "Sakkerju of me nôoit thuis komme", Jan van Selst met een grote lachende bek "Waarom verrekde toch nie gáááuw aokelig ding (tegen Willem) mee-oe tehuis kome, ik mááág het wel hoor zoo'n bietje zwerven" Frans Klijsen met zijn eeuwige rode trui aan en zijn buikske, Piet Mulders met nog grinnikend tegen mij "Hi, hi, verrekten kleine da 'k oe nou weer tegen 't lijf moe lôpe" en tenslotte Marri Brok, altijd kankerend met toch een lachend gezicht "Donderju, waa'n land toch ware, ge beléééft der van áááalles".

En toen namen we afscheid, handen werden gedrukt en aanmoedigingen over en weer geroepen en toen onze trein om een uur of negen eindelijk weer wegreed stonden zij er nog en wuifden ons vanuit hun wagon lang na. Buiten Jan van Selst en Marri Brok heb ik sindsdien de anderen nooit meer gezien want ze kwamen later thuis dan wij doch wel zochten Koos en ik later in Waalwijk diverse ouders en familieleden op waarvan sommigen nog niets gehoord hadden. Onze reis ging weer verder en terwijl de schemering daalde reed de trein door het doodstille en wijd uitgestrekte landschap. We reden thans door de Westwall of Siegfriedlinie en dreigend en donker rezen in de verte de fortificaties en bunkers op, nu eenzaam en verlaten als een sombere waarschuwing dat Duitsland voor de tweede maal door zijn hoogmoed en oorlogswaanzin verpletterd was. Het was zo indrukwekkend dat we allen stil werden en een ieder was bezig met zijn eigen gedachten. Nog maar kort geleden had hier de aarde gedreund van het oorlogsgeweld en nu heerste er nog slechts de stilte van de dood en wij dachten bijna allemaal hetzelfde. Hoeveel Duitsers, Fransen, Engelsen en Amerikanen zouden in deze hel hun leven gelaten hebben afgezien nog van de vele andere Nationaliteiten die hier gestreden hadden mede voor de bevrijding van hun eigen land? De trein stopte weer even en toen viel de stilte nog erger op en de duisternis legde zich langzaam aan over de oneindige ruimte, maar reeds gilte de stoomfluit weer en zette de trein zich opnieuw in beweging.

We hadden de schuifdeuren nu dicht gedaan en langzaam aan viel de één na de ander in slaap doch ondertussen voelde je toch het gestadig voortbonken der wielen over de rails en zo vergleed het éne uur in het andere. Rikketik, rikketak, we gaan naar huis, Rikketik, rikketik, het is voorbij, Rikketik, rikketik, naar Parijs. Plotseling een schok, knallend en piepend staat de trein stil, we horen gejuich en dan ineens slaat er een golf van ontroering door allen heen want daar klinkt de Marseillaise en we zijn in Frankrijk gearriveerd. Dat doet ook ons weer sterker aan het eigen vaderland denken doch voorlopig zijn we ook blij om het gastvrije land der Fransen in te trekken. Het is donker en er is weinig te zien doch we horen de opgewonden blij stemmen van Franse mannen en vrouwen. De trein zet zich weer in beweging en nu stomen wij door het land van Marianne. Een enkele keer wordt er weer gestopt aan half verlichte stations waar veel Amerikaanse soldaten zijn want Frankrijk zit propvol met de jongens uit het land van de onvergetelijke Franklin Delano Roosevelt die deze glorie dagen helaas niet meer heeft mogen beleven. Het zijn prettige momenten van oponthoud en soms gaat er ineens een schuifdeur open en wordt er een mand appels of broodjes naar binnen geschoven met een stortvloed van Franse woorden. Op één van de stations zorgt de komische Marri Schapendonk (Het schaopke die zich zo goed als Hitler vermommen kan met redevoeringen en woede uitbarstingen compleet) voor wat afwisseling. Hij steekt zijn zotte hoofd door de deur naar buiten, kijkt over het Franse station en zegt dan talrijke malen "Stilstanden niks prima, de la vaar é" een mengelmoesje van Duits, Hollands en Frans en dat 's nachts om half twee.

Doch het "Schaopke" is onverstoorbaar ook al kijkt een Franse spoorwegbeambte eens meewarig naar hem. En dan ineens zet de trein zich weer met zo'n schok in beweging dat Marri bijna omrolt, haastig de deur sluit en zegt "Kameraden wir fahren weiter". Ergens uit een hoek klinkt grommend "spreek je moers taal" waarop Marri dom kijkt en dan in onvervalst Hollands zegt "Nou dan rot tuig, we hobbelen weer met de bokkekar" oftewel "de la vaar é". Hier en daar grinnikt er één en Marri kondigt aan dat hij gaat "slaopen". En dat doen we dan allen weer een weinig maar de nacht is koud en steeds worden we wakker. Doch dan gloort langzaam weer de nieuwe dag, donderdag 10 mei 1945, Hemelvaartsdag, en met de thans zo wonderlijke herinnering aan vijf jaar geleden toen de zwarte nacht der beproeving begon. Hoger en hoger stijgt de zon, de schuifdeuren gaan weer open en nu zien wij het Franse land dat maar weinig verschilt van Duitsland. Soms wordt er weer even gestopt aan een groot station en dan om ongeveer acht uur bereiken we Nancy en daar is eindelijk een lange rustpoos. Op het grote drukke station staan de verpleegsters van het Franse Rode Kruis met verversingen en sigaretten, we kunnen ons wat wassen en opknappen en ook onze wagon krijgt een opruimingsbeurt. Het station zelf is één en al levendigheid, treinen rijden af en aan en het volle leven neemt de Fransen alweer in beslag. Wij kuieren gezellig over de perrons op en neer, we gaan ook de brug op die met een groot hek aan de hoog boven het station gelegen straat grenst.

Het is een drukke winkelstraat en dan ineens komen er Amerikaanse auto's voorbij met Duitse krijgsgevangenen erop en het publiek blijft staan. Vuisten worden opgestoken en scheldwoorden klinken, echt iets voor de Fransen die als geen ander volk de Duitsers haten. Die zitten met vermoeide onverschillige gezichten op de auto's en laten de scheldwoorden over zich heen gaan. Wat kan het hun nog schelen, de oorlog is weer verloren, de Führer en zijn trawanten zijn dood en opnieuw zal het Duitse volk de ellende die het veroorzaakte over zichzelf terug krijgen. Er lopen ook Amerikanen door de straat, ze vertrekken geen spier van hun gezicht en schijnen het hunne te denken over de Duitsers maar ook over de Fransen die nu weer de vuisten kunnen opsteken tegen de Duitsers mede dank zij de Amerikaanse inspanning en offers naast die der Russen en Engelsen en overige geallieerden. Een kort moment is dit waarin vier volken elkander ontmoeten. Op de brug de Hollanders blij en gelukkig, in de straat de verbitterde Fransen, op de auto's de terneergeslagen apathische Duitsers en tenslotte de zegevierende zich van hun macht bewuste Amerikanen. Wij gaan het station weer op en langzaam aan vult de trein zich weer. Om kwart over negen klinkt een signaal en opnieuw rijdt de trein het Franse land in. En nu begon de glorieuze tocht door het zonnige feestelijk versierde en vlaggende Frankrijk. Een dag om nooit te vergeten, terwijl boven dit alles de blijde lenteson straalde en wij vrolijk fluitend en zingend in onze wagon zaten en ogen te kort kwamen om alles te bekijken.

De hele lange zonnige dag duurde dit voort en als er gestopt werd dan kwamen de Franse Rode Kruiszusters weer met broodjes en wijn. Soms reden we uren door streken waar geen sterveling te zien was en het landschap zich weer wijd om ons uitstreekte. Op de duur echter werden we geradbraakt en verlangden intens naar het einde der reis. De zon kroop hoger en hoger, daalde langzaam weer af en zonk eindelijk bloedrood in het westen neer. En nog maar steeds rolde de trein voort, soms akelig langzaam en dan weer een tijdlang met een enorme vaart. En dan hoorde je weer, het duurt nog twee uur voor we er zijn en het volgend moment weer dat het nog slechts een kwestie van een half uur was. Doch eindelijk naderden de voorsteden en weer zagen we een zee van vlaggen in de vallende avond. Eindelijk om tien minuten voor negen stoomden wij één der vele Parijse stations binnen en een golf van enthousiasme brak los. Er waren zeker wel vijf muziekkorpsen en het zag zwart van de mensen. Alles was natuurlijk bedoeld voor de Fransen die de trein het dichtst bevolkt hadden maar wij Hollanders werden niet minder hartelijk ontvangen en de muziekkorpsen speelden naast de Marseillaise en de Brabançonne (voor de Belgen) ook ons aloude Wilhelmus. Dat zijn van die momenten die je altijd bij blijven en steeds weer opnieuw zal ik met vreugde terugdenken aan die historische avond van de 10e mei 1945 op het Parijse station. Zeer ordelijk werden we van het perron afgevoerd en buiten het station werden we door het enthousiaste publiek als het ware de gereedstaande autobussen ingedragen en toen ging het in snelle vaart door de drukke binnenstad naar een enorm gebouw.

Het was een hotel, een bioscoop, kortom van alles tegelijk en in een geweldige zaal zagen we voor het eerst weer het geallieerde nieuws, Engelse en Amerikaanse filmpjes en ook tal van tekenfilmpjes. En onderwijl liepen tal van Franse meisjes je weer achterna met broodjes en wijn, zodat je op het laatst die dingen niet meer zien kon. De meisjes waren overigens aardig genoeg doch de meesten van ons waren zo vermoeid dat we ook voor hen amper aandacht hadden. Je kon de zaal ook uitlopen als je wilde en in de toiletten heerste een geweldige drukte. De één stond zich te wassen, een ander te scheren en zo ging het maar door. Weer anderen liepen door de ruime hallen en wandelgangen van het gebouw of zaten op hun gemak in de enorme fauteuils. Zo verliep de halve nacht en tegen vier uur werden we weer met auto's door het nachtelijk Parijs naar een enorme soort van hallen gebracht en ik vermoedde dat daar in normale tijden tentoonstellingen en dergelijke georganiseerd werden. We werden er geregistreerd en opnieuw medisch gekeurd. Er waren uitstekende wasgelegenheden en spoedig was alle vermoeidheid vergeten. Zo brak weer een nieuwe dag aan en om en nabij het middaguur werden we opnieuw vervoerd en nu naar een groot stadion, de zogenaamde hondenrenbaan, helemaal aan het andere eind van de stad. We vroegen ons onderhand wel eens af wat ze eigenlijk met ons van plan waren doch alles ging zo zeker en ordelijk dat we er ons hoofd maar niet over braken. Op die hondenrenbaan was het een gezellige boel, fris en ruim met parken, grote kantines en eindelijk ook weer eens bedden.

Wel niet zo geriefelijk als thuis maar het ging toch best en daar brachten we die vrijdag de 11e mei door, dezelfde dag waarop zonder dat ik mij daarvan bewust was mijn ouders afscheid namen van hun onderduikadres en deels te voet en deels op heel ouderwetse wijze per schuit weer naar Leiden vertrokken. Doch zoals gezegd, ik wist daar niets van en wandelde ondertussen op mijn eentje door een deel van Parijs en bewonderde dichtbij het stadion de Metro die hoog tussen de huizen door zijn weg vond over een op hoger stellages gebouwde spoorbaan. Mijn vriend Koos was al de hele dag zoek en pas 's avonds kwam ik tot de ontdekking dat hij achter een schot in dezelfde kantine de hele dag al lag te slapen. Hij was niet goed en had bovendien weer een gezwollen enkel van vermoeidheid. Ik bleef echter ondanks al het gesjouw kiplekker en nog diezelfde avond werd bekend gemaakt dat alle Zuid-Hollanders de volgende dag vervoerd zouden worden naar de stad Tours en dat betekende alweer om half zes opstaan. Het was nu negen uur 's avonds en daarom kroop ik maar gauw onder de wol en had eindelijk weer eens een behoorlijke nachtrust. Het schemerde nog toen de zaal alweer vol drukte was en om zes uur reden de auto's voor. Mijn vriend was ook weer stukken beter en van de andere nog overgebleven lager-kameraden raakten we er weer een paar kwijt die in Parijs achterbleven. En zo snorden de auto's weer door de ontwakende stad naar één der Parijse Stations, ditmaal Gare du Nord. Het was een prettige rit en we zagen nog vele bekende plekjes, o.a. de Notre-Dame, de Arc-de-Triompe en het graf van de onbekende soldaat. Een tijdlang zaten we nog weer te wachten voor we het station op konden maar eindelijk was het zover en daar stond een prachtige elektrische personentrein klaar waarvan vier wagons speciaal gereserveerd waren voor de repatriërende Hollanders.

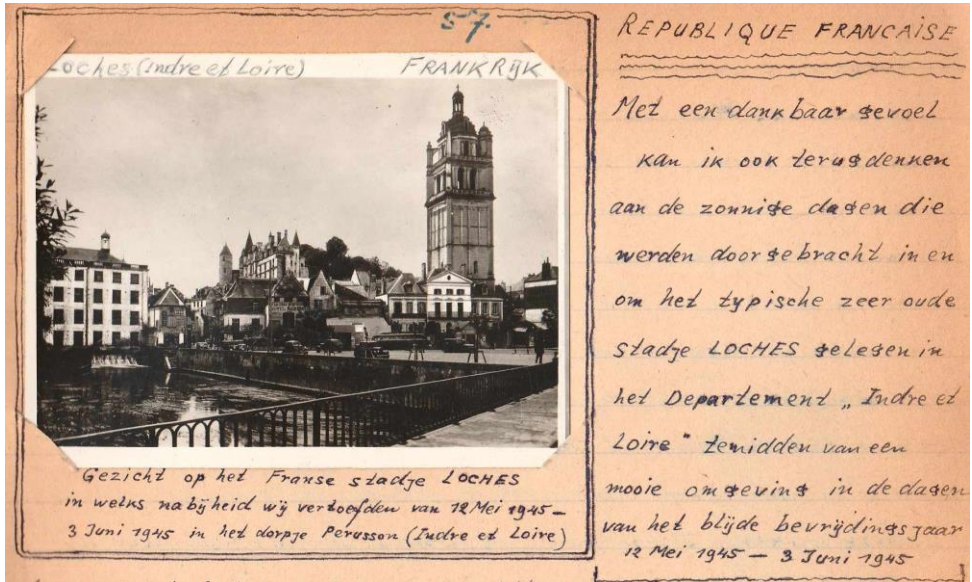
Göppingen, Saingl. A. B. v. *Hauptstrasse in Göppingen.*

*Een laatste herinnering aan het stadje in het Filstal
Links op de achtergrond wirtschaft „Zur Krone“ (De Kroon)*

27 Februari 1943 (aankomst in Göppingen) ~ Mei 1945 (vertrek uit Göppingen)

Zodoende kregen we uitstekende zitplaatsen en om precies acht uur gleeed de trein het station uit. Het was een prachtreis die echter toch nog weer zes uur duurde ondanks de enorme snelheid waarmee de trein voortjoeg. Maar er werd ook regelmatig gestopt omdat het een normale personentrein was en sommige stations namen kan ik mij nog goed herinneren als Blois, Orleans en Chalôns sur Marne. Het was verder een reis die ons door prachtige streken van Frankrijk voerde en om precies twee uur arriveerde de trein in de mooie stad Tours die echter zwaar beschadigd was door het oorlogsgeweld. Weer was er veel publiek op de been dat eerst wat koel deed omdat ze ons notabene aanzagen voor Duitsers die in Frankrijk zouden moeten werken.

Maar toen ze merkten dat wij Hollanders waren sloeg de stemming direct om en riepen ze "Vive la Hollande" waarop wij brulden "Vive la France". We werden naar een kantine aan de overkant van het station gebracht en kregen daar brood en bier en toen kwamen er acht grote touringcars voor die ons weer verder zouden brengen want nog waren we niet uitgereisd. Een schitterende tocht door kleine steden en dorpen begon nu doch ik zat toevallig in een auto die onderweg pech kreeg en midden in zo'n dorp moesten we uitstappen en wachten op een andere wagen. Twee uur zaten we daar omringd door de bevolking die weer wijn bracht want het was gloeiend heet. Maar nu was het werkelijk goede wijn en onderwijl werden er gesprekken gevoerd met Fransen die in Duitsland waren geweest en zodoende moest deze verfoeide taal toch maar dienst doen voor het gesprek en dus spraken we Zwitsers. Op deze wijze draaide de tijd nogal en eindelijk kwam er weer een touringcar, de koffers werden snel overgeladen en voort ging het weer langs een eindeloos lange weg met aan beide zijden bomen wat een nogal Hollands beeld te zien gaf. En zo reden wij tenslotte het stadje Loches door en arriveerden nu ook spoedig aan het einddoel van onze reis, het dorpje Perruson (departement Indre et Loire) Daar was een door de Nederlandse regering ingericht kamp met aan het hoofd een Nederlandse commandant, bijgestaan door Franse officieren. Het kon wel 1500 man herbergen en aan de poort woeien de Nederlandse driekleur en de Franse Tricolore. Doch ik was slecht te spreken want ik was mijn vriend Koos kwijtgeraakt met die autopech en vreesde nu dat hij enkele kilometers verder in het tweede kamp zou zitten.

Ik kwam terecht in barak vier en daar was lang niet alles in orde. Een paar uur lang moesten we daar lopen en praten voor we eindelijk een strozak en een deken hadden en pas toen dat in orde was voelde ik mij beter op mijn gemak. Maar ik peinsde erover waar

of die Koos toch wel zou zitten en nu stond ik met mijn bord en lepel in de rij voor de kantine om eten te halen en was diep in gedachten verzonken. Plotseling schrok ik op uit mijn overpeinzingen door een heel bekende stem die zei "Kijk niet zo sacherijng man en kom mij eens begroeten".

Waarachtig, die stem had ik meer gehoord en toch kon ik hem niet thuisbrengen. Koos was het niet en enigszins verwonderd keek ik rond en toen ontdekte ik in het gras voor barak 8 het lachende gezicht van Koos zijn broer en naast hem zat vriend Koos zelf die grinnikte en zei "Zo, kom je nog". Nu dat was een begroeting en Koos vertelde dat het voor hem een even grote verrassing was toen hij uit de auto stapte en zijn broer plotseling voor hem stond nadat zij elkaar bijna een jaar lang niet meer gezien hadden. Die broer had namelijk in Stuttgart gewerkt en ons een enkele maal wel eens opgezocht. Zo was dus alles weer goed gekomen hoewel zij in barak 8 lagen en ik in 4 maar dat was minder erg en zo begon ons leven in "Le camp de Perusson". Ongeveer drie weken leefden we daar en beleefden zo het één en ander. De commandant was een geschikte man die trouwens altijd in burgerkleden liep en ook veel weg was. Hij droeg de bijnaam van "Wilhelmus" omdat de steeds aanwezige kampbewoners hem die gegeven hadden vanwege het feit dat hij bij elke gelegenheid er op aandrang om een couplet van het Wilhelmus te zingen. Ons leven daar was nogal makkelijk maar dat kwam goed van pas na al dat heen en weer gesjouw en het onregelmatige eten waarvan onze magen danig in de war waren geraakt. Het weer was schitterend maar eigenlijk een beetje te warm. De avonden echter maakten veel goed en ook 's morgens was ik graag vroeg bij de pinken. Dan stond ik zo om een uur of zeven al op de weg te kijken die langs het kamp liep en vanwaar je een schitterend uitzicht had over de omgeving. Het Franse land was mooi in het prille voorjaar en de wandelingen die ik daar soms maakte met mijn vriend en zijn broer voerden ons door streken waar de natuur meest onbeperkt heerste. In het kamp zelf ging altijd veel tijd heen met eten halen waarvoor je driemaal op een dag in de rij moest staan en de heren in de keuken waren niet altijd even vlug.

Eens op een middag hadden ze de wijn zo duchtig aangesproken dat ze ten eerste flink boven hun theewater waren, dat er ten tweede niets van het eten terecht kwam en dat ten derde onze wijn erbij inschoot. Nu betreurden sommigen van ons dit laatste niet erg omdat de kwaliteit van die wijn nogal eens te wensen overliet maar het was niettemin toch maar een rare vertoning en er kwamen dan ook degelijker mensen in de keuken. Enkele dagen later deed zich een veel ernstiger incident voor dat de gemoederen nogal in beweging bracht en enige dagen de stemming in het kamp nogal beroerde. Het was weer zo'n warme zomerochtend toen er een auto met levensmiddelen het terrein opreed, bestuurd door een Nederlander in Amerikaanse dienst. Ik schonk aan deze alledaagse gebeurtenis weinig aandacht totdat echter een vervaarlijk gebrul mij opmerkzaam maakte terwijl ik in een leegstaande barak zat te schrijven. Ik ging eens kijken en nu bleek het dat een grote kring om de auto was gevormd en er scheen daar dus wat te gebeuren. Toen ik dichterbij kwam zag ik twee jongemannen staan tegen de muur van het kantoor-magazijntje aan de ingang van het kamp. Ze zagen er allesbehalve aantrekkelijk uit met kaalgeschoren hoofden, ongure gezichten en slechts een soort van zwembroekje om de lendenen. Ik hoorde nu dat het N.S.B.-ers waren die ook in Duitsland gewerkt hadden en zo het één en ander op hun kerfstok hadden waarvoor ze hun gerechte straf verdienden. In Frankrijk waren ze herkend en ontmaskerd en nu had de chauffeur opdracht hen naar Parijs te brengen. Ze waren zodoende ook hier terecht gekomen en in zijn argeloosheid, of misschien ook wel met opzet, vertelde de chauffeur wie ze waren zonder na te denken over de gevolgen.

Nu die waren
bedenklijk genoeg
want een wilde haat
brak los en net op het
moment dat ik erbij
kwam staan scheen
men van het schelden
genoeg te hebben en
werd tot de daad
overgegaan. De twee
gevangenen moesten in
ijltempo de wagen
lossen en waren daarbij

zonder meer overgeleverd aan de woeste bende om hen heen. Er werd met rode menie een hakenkruis op hun hoofden geschilderd, ze werden geschopt, gestompt, geslagen en in het gezicht gespuwd. De zon brandde fel en het zweet gutste hen van de lichamen. Wat ik precies voelde en dacht weet ik niet meer, het was wellicht geen medelijden maar wel intense afkeer van deze weerzinwekkende beestachtige vertoning en al spoedig merkte ik dat er meerderen zo over dachten. Tevergeefs probeerde de chauffeur nu om er een eind aan te maken en tevergeefs klonken de luide protesten. Het brute onbeschofte geweld had de overhand en hoewel er harde woorden vielen en er zelfs een onderlinge vechtpartij dreigde weken ook nu de gematigden terug voor de terreur en wisten niet beter te doen dan vol verachting weg te lopen. Mijn kameraden en ik waren daar ook bij doch in ons hart schaamden we ons voor deze terugtocht doch de overmacht was te groot en het risico van een vechtpartij binnen het kamp was ook te groot want het had bedenkelijke gevolgen kunnen hebben.

En nergens was ook maar een leidende persoonlijkheid te zien die aan deze schande een eind kon maken. Nog zie ik het gezicht van de grootste belhamel voor mij een robuuste knaap met een sproetengezicht, een paar brutale ogen en een eeuwige grote mond. Niets meegemaakt in Duitsland, volgens de verklaringen van anderen die hem kenden, doch belust op herrie en geweld. De twee gevangenen werden nog verder mishandeld op een wijze die niet te beschrijven valt en waarvoor geen Duitse beul had behoeven onder te doen. En dan de schampere opmerkingen te moeten horen van sommigen die beweerden dat het toch maar "een paar rot N.S.B.-ers geweest waren en dat de moffen deze dingen ook deden". Altijd dezelfde lamelndige argumenten doch waarvoor was heel die barre oorlog dan eigenlijk gevoerd? Hiermede was weer eens het bewijs geleverd dat de duivel overal aanwezig is met zijn satanisch werk. Alle geweld en alle ellende op de wereld is de oorzaak van zijn strijd tegen de Almachtig schepper van alle leven, een strijd waarbij helaas het grootste deel der mensheid aan des duivels zijde staat en zelfs de goedwillenden dagelijks belaagd worden door zijn influisteringen. Doch er is tegenover dit alles slechts één overwinnaar mogelijk die de wereld redden kan en dat is naar mijn onwrikbare overtuiging Jezus Christus, de zoon van God. Tenslotte wist de chauffeur de twee gevangenen weer te bemachtigen en ging er nu pijlsnel vandoor met zijn auto, doch naar ik later hoorde moet minstens één van hen onderweg gestorven zijn doch zelfs al is dat niet zo geweest was het gebeurde al erg genoeg en de chauffeur kwam dan ook in grote moeilijkheden met zijn superieuren. Het ging er niet om dat de twee boeven geen straf verdiend zouden hebben, dat hadden ze zeker, doch het ging er om dat men hier na vijf bange jaren van terreur en onderdrukking dezelfde methode toepaste als de gehate Duitse bezetters en dat velen toonden totaal niets te begrijpen van de woorden democratie en menselijkheid.

Het argument dat het slechts een spontane woede uitbarsting was ging ook niet op en slechts een gevecht van man tegen man had al een andere indruk gegeven. Daarom is het ook geen wonder dat de wereld thans in 1948 nog even ziek en ellendig is omdat nog steeds macht en onrecht de boventoon voeren. Er is geen recht en rechtvaardigheid en de brutalen en geweldenaars regeren de wereld aangevoerd door de duivel zelf en de toch altijd nog aanwezige goedwillenden worden weggedrukt, zij falen en worden moedeloos en twijfelen soms aan het bestaan van God. Toch leeft en regeert hij doch zal slechts toeslaan op zijn tijd en dan is de vernietiging van Satan en geheel zijn duivelse aanhang volkomen. Die aanhang bestond niet alleen uit de Duitse Nazi's of de Italiaans-Spaanse fascisten en bestaat thans ook niet alleen uit de Russische Communisten doch is overal waar mensen zijn en waar mensen er genoeg in hebben elkaar te verdrukken, te treiteren en te vernietigen. Er zijn ook landen en systemen die met fluwelen handschoenen pogen de mensheid te vergiftigen en om hals te brengen. Doch ondanks dit alles blijf ik geloven en hopen op de eindoverwinning van menselijkheid, gerechtigheid en naastenliefde waarvoor eens Christus zijn leven gaf. En om tot mijn verhaal terug te keren moet ik toegeven dat de verhoudingen in het kamp er een paar dagen niet best uitzagen en fel waren steeds weer de gesprekken over het gebeurde. We hoorden daarbij weer dat juist de grootste belhamels en geweldenaars het in Duitsland tamelijk goed hadden gehad en des te schriller stak daarom hun gedrag af tegenover de mensen die wel veel ellende hadden gezien en meegemaakt. Ik sprak een reeds oudere man die zelf in een strafkamp had gezeten en dus wel wist van de wreedheden der Duitse bewakers en hun handlangers maar niettemin sprak hij zijn felle afkeuring uit over het gebeurde met de twee gevangenen.

Hun straf hebben ze verdiend, zei hij, doch waar moet het toch met de wereld heen als we nooit eens van dit meedogenloze geweld afkomen. En ik kon niet anders dan hem gelijk geven en moest nog wel eens aan zijn woorden denken. Het was ook net in deze dagen dat de zelf amper bevrijdde Fransen toch ook maar weer probeerden om de Syriërs het Franse gezag weer op te leggen met behulp van tanks, kanonnen en vliegtuigen waarbij zij zich niet ontzagen om de stad Damascus te bombarderen. Zij werden toen door de Engelsen gedwongen om hun opmars te staken doch handelden later in Indo-China weer niet veel anders. En hoevele Nederlanders zagen in de komende jaren voor de Indonesische moeilijkheden slechts één oplossing, namelijk de oplossing door middel van geweld, door op te rukken en die gehate republikeinse opstandelingen neer te slaan. De argumenten waren ook hier weer zo klinkend, die republikeinen waren toch zulke moordenaars, het waren ook door Japan gesteunde fascistten en later weer door Moskou gesteunde communisten en dan tenslotte wij konden het toch niet zonder "Indië" stellen. Allemaal heel mooi en zelfs wel met een kern van waarheid maar wat vraagt God van ons? Zelfs de zo christelijke Nederlanders hebben schijnbaar zonder hun "Indië" geen vertrouwen meer in God anders zouden ze deze dingen niet zo lichtvaardig zeggen. En zo zou ik door kunnen gaan doch laat ik weer tot mijn verhaal terugkeren. Hoe pijnlijk ook, het incident werd weer vergeten en een heel andere gebeurtenis bracht de Nederlanders weer tot elkaar.

Dat was het overlijden van de Delftse jongen Jan Slaghuis die na alle gevaren en beproevingen in Duitsland doorstaan te hebben toch geknakt was en nu hier in het ziekenhuis van Loches bezweek. Hij had in barak 2 gelegen doch slechts enkele dagen en de meesten van ons kenden hem niet eens. Trouwens buiten een beperkt aantal bekenden kende ik ook de meeste andere kampbewoners niet en van het beruchte incident kende ik er slechts enkelen en dan nog alleen van gezicht. Jan Slaghuis was naar het ziekenhuis in Loches vervoerd doch ging hard achteruit en overleed op vrijdag 25 mei 1945. Net als vele anderen had hij waarschijnlijk naar huis verlangd en met zijn zieke lichaam nog de lange reis uit Duitsland gemaakt doch het vaderland zag hij niet weer. Het was op de stralende ochtend van maandag 28 mei dat hij begraven werd en dit was zeer indrukwekkend. De natuur was wel zeer in tegenstelling tot de droeve plicht die wij allen te vervullen hadden toen we in een enorme stoet de baar volgden van de jongen die nu hier in vreemde bodem zijn laatste rustplaats moest vinden, terwijl op zijn eveneens aanwezige broer de zware taak viel om dit bericht aan hun ouders in Delft te moeten brengen die van niets wisten. Indrukwekkend was de tocht naar het kerkhof van Loches nadat in de kleine ziekenhuiskapel een korte protestante dienst was gehouden en toen volgde nog het defilé langs zijn graf. De kist was bedekt met de Nederlandse vlag en een schat van kransen en bloemen. Na een korte schriftlezing en een woord ten afscheid, te houden door de commandant van het kamp, daalde de kist met het stoffelijk overschot in de groeve neer en begon het lange defilé langs de geopende groeve en het was op dit moment dat mij de woorden in gedachte kwamen die geschreven staan onder de foto op blz. 67 (rechts onder) en die ik stil voor mij heen sprak toen ik een laatste blik in het nog geopende graf wierp "Rust in vrede Jan - ik heb je nooit gekend maar je was een Nederlander".

*Loches (Frankrijk) 20 Mei 1945
Ter Herinnering aan de begrafenis van
de Nederlander Jan Slaghuis op 20 Mei 1945
te Loches (Indre et Loire) in Frankrijk.
De kist wordt het ziekenhuis van Loches uitzgedragen*

Ook vele anderen spraken nog enige woorden waaronder vooral diegenen die hem gekend en meegemaakt hadden als barakgenoot in Duitsland. Vreemd was het overigens dat ik onder de talrijke aanwezigen geen één der mij van gezicht bekende geweldenaars ontdekte

doch het was bekend dat er een aantal personen in het kamp waren gebleven. Mogelijk zijn ze daar bij geweest omdat er misschien op deze dag toch wel iets in hen omging. Na het plechtig defilé stroomde het kerkhof weer leeg en begon het leven van alle dag weer. De mens vergeet zo gauw maar toch bleef deze begrafenis mij de hele dag bij. Echter het kampleven ging weer door met al de belevenissen die daar bij hoorden en zo wil ik nog enkele gebeurtenissen vermelden.

*Loches (Frankrijk) 20 Mei 1945
Destoet med het stoffelijk overschot
van J. Slaghuis op weg naar het kerkhof
Loches (Frankrijk) 20 Mei 1945*

Ze waren wel niet van grote betekenis maar toch prettig om nog eens op te halen na de ernstige dingen die gebeurd waren. Welnu, ik deelde reeds mede dat ook deze streek van Frankrijk rijk was aan natuurschoon en zo denk ik aan een wandeling die mijn vriend, zijn broer en ik maakten op één van die mooie zomeravonden na een snikhete dag. Wij waren zomaar wat de weg opgelopen, lieten het dorp achter ons en kwamen al verder en verder en nadat we een zanderige zijweg waren ingeslagen kwamen we eigenlijk pas goed in de natuur. Wijd en zijd strekte zich het heuvelachtige landschap om ons uit, terwijl er ook bossen opdoemden die echter zo oneindig leken dat we maar aan de rand ervan bleven om niet te verdwalen. En zo liepen we ongeveer twee uur lang rond al pratende en lachende over tal van dingen. Toen naderden we het dorpje Perusson weer en passeerden enige afgelegen huisjes. Een paar oude vrouwen stonden buiten te praten en een enorme zwarte hond kwam op ons afgestormd en in gedachten zagen we onze broekspijpen al aan flarden gescheurd door zijn scherpe tanden en trokken dan ook bedenkelijke gezichten. Doch het bleef bij een vervaarlijk blaffen en wij liepen met onverstoorbare gezichten door en mompelden zoiets van “Bonsoir Madame” tegen één der vrouwen die het dichtste bij stond. Inwendig moesten we lachen want dit sloeg als een tang op een varken want de oude wijven zagen er zo erbarmelijk smerig en vervuild uit dat het niet haalde bij de voorstelling die wij altijd van een Franse “Madame” gehad hadden. Bovendien gingen nu ook de lieve mondjes open om de hond terug te roepen en het was een zo onaangenaam schel gekrijs dat we elkaar opnieuw veelbetekenend aankeken. Voorbij een oud kasteel waren we nu spoedig op de grote weg terug en arriveerden weer in het kamp.

Loches (Frankrijk) 20 Mei 1945

Aan de groeve van wijlen J. Slas huis
 De commandant spreekt een woord ten afscheid
 (met bril) de persoon met zakdoek v/h gezicht is een
 broer van de overledene. Loches (Fr.) 20 Mei '45

Op een andere keer maakte ik op mijn eentje een wandeling terwijl de zon weer vrolijk scheen en kwam toen een paar Hagenaars tegen die bij mij in barak 4 lagen. Het waren tweelingbroers en ze waren zeker al dik in de veertig en konden heel gezellig praten maar evengoed mopperen. Eens op een middag

lagen ze beiden rustig te slapen en maakte een derde snel onder veel gelach een foto van de "lieve broertjes". Jammer genoeg heb ik die foto nooit meer gezien. Maar nu kwam ik ze dan tegen en heel genoeglijk kuisden we de halve morgen in de omgeving van het dorpje en tenslotte ook door Perusson zelf. Het was er altijd stil en rustig en we neusden ook nog even nieuwsgierig rond in het kleine Katholieke kerkje waarvan de deur altijd open stond en waar overal de historie diep stond ingegrift. Op een andere middag zou ik weer op stap gaan met mijn vriend en zijn broer en wel om in het stadje Loches plaats te gaan halen voor de bioscoop.

Loches (Frankrijk) 20 Mei 1945

(Gheheel Linnus), de broer van de overledene.
 "RUST IN VREDE JAN". Ik heb je nooit gekend
 maar je was een NEDERLANDER!

Dit was op dezelfde dag dat de zogenaamde “wateroorlog” plaats vond en daar moet ik eerst eens wat over vertellen. Er werden natuurlijk in het kamp wel eens dolle streken uitgehaald en de oorzaak die tot de “wateroorlog” leidde was een musicus die in barak 8 thuishoorde. Het was een lange magere kerel met een bril op en op een avond kwamen zijn medebewoners op het dolle idee om hem op een soort draagbaar, die nota bene bestond uit z'n eigen krib, door alle barakken heen te sjouwen terwijl hij met gekruiste benen daarop zat en fluit speelde. Het was net een slangenbezweerder en gewoon geen gezicht. Overal in de barakken was zo de gewone levendigheid, hier zat een stel te kaarten, verderop was een hevig debat gaande en weer anderen lagen rustig te lezen of slapen al. Dan werd ineens de achterdeur open gestoten en kwam het dolle stel door de barak heen gehobbeld en verdween door de voordeur weer naar buiten en zo ging het ook in barak 4. Nu ik heb ook nog maar zelden zo moeten lachen als toen vooral om het malle liedje dat ze erbij zongen doch dat ik jammer genoeg vergeten ben. En zo werd overal hartelijk gelachen om dit schouwspel maar in barak 15 ging men verder en kreeg de onfortuinlijke fluitspeler een emmer water over zijn lange lichaam en moest de stoet in paniek vluchten. Maar barak 8 nam dit niet en de volgende dag verklaarden beide barakken elkaar onder veel onzin en officieel klinkende termen de oorlog en werden de voorbereidselen getroffen. Maar eerst zou het hele stel naar de bioscoop in Loches gaan en omdat mijn beide vrienden, de gebroeders Meyvogel en ik dat ook van plan waren liepen wij op die donderdagmiddag de lange weg naar Loches af terwijl de hoge bomen ons wat beschermden tegen de felle zon.

Onderhand liepen we te oefenen wie nu het best in het Frans kon zeggen dat we drie galerijplaatsen moesten hebben voor de avondvoorstelling. Nu dat ging mij nog het beste af maar daar was ik heel niet trots op want nu bepaalden mijn beide vrienden in koor dat ik dan maar de kaartjes moest gaan halen en al mijn protesten hielpen niets. Ondertussen waren wij in Loches gearriveerd en spoedig aangeland bij de bioscoop, een achteruitspringend gebouwtje waarbij je via een ijzeren trap naar boven moest klimmen om bij het loket en de ingang te komen. Het had eigenlijk meer weg van een tent op de kermis dan van een bioscoop maar op dit moment was voor mij het grootste probleem hoe ik mijn woorden zou kiezen zonder een stortvloed van Frans over mijn hoofd te krijgen. Doch het viel erg mee, de "madame" achter het loket begreep mij direct en zette drie kruisjes op een plattegrond met plaatsen die zij voor zich had liggen en ik knikte maar van ja op het kleine beetje Frans dat ze toch nog uitratelde. De zaak was in orde en zelfbewust daalde ik de trap weer af en zag hoe mijn beide vrienden beneden krom stonden van het lachen. Maar meteen was het ook mijn beurt om te lachen want ik zag net hoe twee Franse meisjes aan de overkant van de nauwe straat uit een raam vol belangstelling hingen te kijken naar de beide lachebekken en op hun voorhoofd tikten. Ik maakte mijn vrienden erop attent en die keken natuurlijk direct naar boven en nu schaterden we het allemaal uit. We wandelden weer weg ettelijke malen omkijkend en wuivend naar de meisjes die natuurlijk met veel Frans vertoon terugzwaaiden. "Ja, ja", peinsde de broer van Koos "Als soldaat of buitenlander ben je altijd wel wat in tel bij de dames" waarbij wij echter opmerkten dat het in Duitsland niet altijd zo was en in Holland misschien nog minder.

Maar ja, Franse meisjes waren nu eenmaal een apart soort meisjes en eerlijk gezegd konden ze mij toch maar matig bekoren want als je er tien zag dan waren er zeker acht schilderijen. Helaas had ik toen nog niet ondervonden dat ook ongeschilderde meisjes eigenaardige wezens konden zijn die je als jongen zijnde nooit kon doorgronden. Heerlijke wondervolle tijd uit Württemberg en Frankrijk toen ik nog onbevangen en met prettige gedachten kon denken aan meisjes en de mogelijkheid van liefde voor een meisje.

Ondertussen bepaalden wij onze aandacht al weer bij iets anders want we zagen in een winkel prachtige kersen liggen en haalden alle drie een pond ervan die we op de terugweg naar het kamp oppeuzelden. 's Avonds gingen we dus naar de bioscoop waar een documentaire film draaide over de terugtocht van Generaal Rommel uit Afrika. Zodoende begrepen we de film tamelijk goed hoewel wij aan de Franse tekst niets hadden. Er ontstond nog tumult doordat een Hollander, die op het balkon zat te slapen, van zijn stoel rolde en dat gaf zo'n herrie dat het er veel op leek of het hele balkon naar beneden kwam zetten en dat zou niet zo gek geweest zijn want het was een bioscoop die als een blokkendoos in elkaar zat. Grote vreugde ontstond er ook toen tijdens het wereldnieuws koningin Wilhelmina op het doek verscheen en de Hollanders braken uit enthousiasme bijna de Franse bioscoop af. Na al deze wetenswaardigheden liep het hele stel vrolijk zingend naar Perusson terug en toen begon in het kamp om precies 12.00 de wateroorlog. Koos en zijn broer behoorden tot barak 8 en namen er aan deel en ik ging gewoon naar barak 4 doch was amper binnen of hoorde buiten al de aanvalskreten van de mannen uit barak 8. "Hoor maar eens even" zeiden mijn medebewoners van B.4 en toen gingen we met een heel stel in onze deur staan om te luisteren.

Te zien viel er niets want het was aardedonker maar te horen was er des te meer. De lui van B.8 beschikten over enorme lorrie's die ze gevuld hadden met water doch bij B.15 was het water afgesloten door geheime agenten van B.8. En zo hoorden we in het pikdonker niets anders als het rijden der lorrie's en de kreten der aanvallers. We lachten ons suf en de vreugde was algemeen en één van ons merkte op "wat een zootje toch eigenlijk met die Hollanders hier, zijn ze daar midden in de nacht een watergevecht aan het houden". De kreten werden steeds luider en we hoorden doffe slagen klinken op de wanden van B.15 afgewisseld met het rinkelen van glas. Tenslotte moest Barak 15 toch capituleren en luid hoorden we de overwinnaars schreeuwen: "Die Ouwe moeten we hebben want die wast zijn eigen nooit" dus "Hier met die Ouwe". En zo bleef het nog een poosje rumoerig en steeds weer hoorden we "Nou hoe zit het gespuis, komt die ouwe nou nog of komt-ie niet", "Hier met dat ouwe fregat en gauw wat of we spoelen die rottent van jullie om" en dan hoorde je de lorrie's weer rijden. En nadat de mannen van B.15 allen een stortbad hadden gehad werd de ouwe uitgeleverd en tenslotte vierden overwinnaars en overwonnenen een groot nachtfest rond een geweldig kampvuur. De volgende ochtend werd onze lachlust opnieuw gewekt door de ravage rond Barak 15 en de omvergeworpen lorrie's maar de overwinnaars hielpen mede aan de bouw zodat dit een wel zeer gemoedelijke oorlog geweest was. Enkele dagen later kwam de commandant, die weer naar Parijs was geweest, persoonlijk in iedere barak vertellen dat ons vertrek aanstaande was.

Hoofdstuk 3

3 JUNI: VAN TOURS NAAR TILBURG - AANKOMST IN NEDERLAND (5 JUNI '45)- EÉN DAG IN KAMP "ARENDONK" - VAN TILBURG NAAR WAALWIJK - 1 WEEK IN WAALWIJK EN DAN NAAR HUIS.

Onder al deze bedrijven door was het zaterdag 2 juni geworden en op de middag van die dag omstreeks vijf uur verzamelden zich allen op het voorplein van het kamp om te luisteren naar een afscheidstoespraak van de Franse commandant en de vertaling door zijn Nederlandse collega. Onder bulderend gelach verzocht toen de Fransman ook nog om het Nederlandse volkslied "De ouwe taaie" te mogen horen en dit werd gedaan ook maar het eind van alles was toch het echte volkslied "Het Wilhelmus" dat hij stram in de houding aanhoorde en toen zongen wij ook nog het Franse volkslied waarover hij zeer verheugd was. Zo eindigde officieel ons verblijf in "Le Camp de Perusson". De volgende dag, zondag 3 juni 1945, was het vroeg dag voor ons allen en werden de barakken leeggeruimd en schoongemaakt. Daarna was het wachten op de autobussen die maar langzaam kwamen en pas om drie uur 's middags kon barak 4 weggaan. Het was een mooie tocht en hartelijk werden we nagewuifd door vele bewoners van Perusson en Loches en nog lang keken wij de verdwijnende plaatsjes na die we wellicht nooit meer terug zouden zien. Ondertussen scheen de zon weer ongenadig fel en was het broeiend heet in de bus. Wij waren dan ook blij toen we in Tours arriveerden waar op een zijspoor weer een goederentrein gereed stond. De wagons werden ingericht en daarna verfristen we ons wat en gingen toen de stad in. Het was een mooie stad maar wel tamelijk druk en nogal getroffen door de oorlog.

De enige bekenden die ik nu bij mij had waren allen kameraden uit barak 4 en met een stuk of acht tegelijk gingen we in een groot restaurant bij het station nu eens werkelijk goede wijn drinken. Nu, goed was ze inderdaad, maar ook peperduur zoals alles wat je in Frankrijk kon kopen. Een tweede bijzonderheid was dat overal de Amerikaanse soldaten het straatbeeld beheersten maar er heerste een goede stemming. Later gingen we weer de stad in en voor het stadhuis van Tours werd nog een aardige foto gemaakt die ik helaas nooit in mijn bezit heb gekregen. We stonden voor een prachtige vijver met springende waterfonteinen en daarachter lag het prachtige stadhuis van Tours in een zee van bloemen en de vlaggen van alle geallieerde naties. Tegen zes uur des avonds gingen we naar onze trein terug die om een uur of acht zou vetrekken maar dit werd steeds later. Om acht uur was de bus met de bewoners van barak 1 nog niet gearriveerd en weer later kwamen er ook nog mensen uit een ander kamp bij. De avond daalde over Tours en op het grote station werden enorme schijnwerpers ontstoken en er heerste grote bedrijvigheid. Steeds maar rolden de personentreinen af en aan en de perrons waren propvol terwijl daartussen door ook nog volop gerangeerd werd. Langzaam viel de één na de ander in slaap en toen ineens schrokken velen van ons weer wakker toen het bleek dat de trein reed. In de nacht, terwijl de meesten sliepen, waren we Tours ongemerkt uitgereden zonder het nog even te zien liggen in het licht der tientallen schijnwerpers en nu daverde de trein opnieuw door het Franse landschap. Rikketik, rikketik, nu naar huis, rikketik, rikketik, het is voorbij, steeds voorwaarts naar het Noorden waar België lag en dan Nederland, ons vaderland. Dit alles bepeinsde ik in de donkere nacht terwijl de trein voortsnelde en in een flits gingen deze laatste jaren nog eens aan mij voorbij.

De reis naar Duitsland, de avond van aankomst (22 feb. 1943) in Göppingen, de zomer van 1943, al de blijde zonnige maar ook vaak grauwe en troosteloze dagen in Württemberg doorgebracht, de spannende eindweken die begonnen met het bombardement van Göppingen op 1 maart 1945, de Bevrijdingsdagen vanaf 20 april 1945 en dan de lange reis door Duitsland en Frankrijk, de tijd in het kamp van Perusson en dan ineens moest ik weer denken aan de onbekende Jan Slaghuis wiens lichaam nu rustte op het kerkhof van Loches terwijl de anderen blij waren weggereden in de autobussen en zo denkend over deze wondere wereld van leed en geluk soesde ik weer weg en sliep tot het dag werd. Van de verdere reis valt weinig meer te vertellen want heel die zonnige maandag snelde het landschap voorbij. De trein reed ver om Parijs heen en naderde pas heel laat in de avond het stadje La Madeleine aan de Frans-Belgische grens. Daar werd de trein ontruimd en in snelle legerauto's werden meer dan 1500 man in een goed uurtje naar en van de stad heen en weer gevoerd om te eten en wat sigaretten te krijgen. Alles ging ordelijk en gesmeerd op zijn Amerikaans zonder een woord te veel of te weinig en het deed onze bewondering voor de Amerikanen nog meer stijgen. Aan het station was, ondanks het late uur, veel publiek aanwezig en vooral het vrouwelijk gedeelte was weer sterk vertegenwoordigd maar het deed ons weinig want we hadden maar één gedachte en die was... Naar Holland! We werden nu overgebracht in een soort personentrein en wonder boven wonder kwam ik daar nogal goed in te zitten en zo reed de trein België in en ging weer een nacht voorbij te midden der wentelende wielen.

Om een uur of acht 's morgens stopte de trein in Schaerbeek bij Brussel en in een feestelijk versierd zaaltje stond weer van alles klaar om te eten en deze hartelijke ontvangst van de Belgen deed zeer sympathiek aan. Toen vertrok de trein weer in de richting van de grens en in de zonnige morgen was het landschap een lustoord. Schitterend in het zonlicht zagen wij Antwerpen liggen doch verder ging het en toen volgde het laatste station, Essen. Vriendelijk wuifden de Belgen ons nog na en toen te midden van bossen en weiden werd de grens gepasseerd op dinsdagmorgen 5 juni om 11.40 en even later stopte de trein in Roosendaal en waren we allen, zoal niet thuis, dan toch in het vaderland gearriveerd. Maar nu het werkelijk zo was scheen de glans er wel af te zijn en velen waren enigszins teleurgesteld over de nogal nuchtere en koele ontvangst. Het was mogelijk dat er al vele treinen gepasseerd waren doch in ieder geval deden de mensen nogal onverschillig. Mij persoonlijk kon het weinig schelen want ik had er genoeg aan om mijn ogen wijd en zijd over het land te laten dwalen en beleefde daar volop vreugde van. En zo terwijl sommigen al weer gezellig zaten te kankeren, naderden we Tilburg en toen de trein stilstond werden we van het station overgebracht naar een voormalige fabrieksruimte in de stad die was ingericht als kamp "Arendonk" en daar bleven we tot woensdagmiddag. Ongezellig was het er toch niet en het eten was best en buiten de gezellige grammofoonplaatjes die ze de hele middag speelden was er 's avonds ook nog een soort van cabaretvoorstelling en zo werd het woensdag 6 juni. In de loop van de middag gingen wij met zeven man naar het bekende plaatsje Waalwijk en daar werden wij ontvangen in een prettig versierd zaaltje en van daaruit begon de verwijzing naar de diverse adressen.

Mijn vriend en zijn broer kwamen weer bij elkaar en het was voor mij eigenlijk een beetje zoeken. Toen ontdekte ik bij de registratie plotseling een bekend en prettig gezicht en werden herinneringen levendig aan de zomeravonden van 1943 in Göppingen wanneer 's zaterdagsavonds na de bioscoop onze barak veelal gevuld was met gasten, die dan tegen 12.00 's nachts weer naar hun eigen lagere of kamers trokken. En daar was dit gezicht ook bij geweest maar de naam daar kon ik niet opkomen. Doch reeds had hij mij ook ontdekt, zwaaide joviaal met z'n hand en toen ik bij het tafeltje kwam schudde hij mij hartelijk de hand en vroeg "kende jij mij niet meer" en toen ik verklaarde dat z'n naam mij maar niet te binnen wilde komen noemde hij die. Het was Bram Hoffmans die met zijn broer in de zomermaanden van 1943 in Göppingen had vertoefd en hij werkte toen op de grote ERI-schoensmeerfabriek en zijn broer ergens in de stad Esslingen. Het waren jongens van tamelijk goeie huize maar desondanks door en door eenvoudig. En nu gaf hij mij de raad om naar zijn moeder te gaan die wel bereid was om een gerepatrieerde te ontvangen. Zo gezegd, zo gedaan en ik werd hartelijk ontvangen door mevr. Hoffmans die weduwe was en nu nog met drie zoons en één dochter van ongeveer zestien nu in het grote huis woonde. Eén der zoons, Vincent, lag in de huiskamer op bed en daaraan was een even tragische als wonderlijke geschiedenis verbonden die ik tijdens de komende dagen van begin tot eind te horen kreeg en waarover reeds in sept. 1944 door de Waalwijkse jongens in het lager gesproken was. Het was de rampzalige geschiedenis van den 6e september 1944 toen Waalwijkse burgemeester en de achttienjarige Joop Hoffmans het leven lieten door de moordenaarshanden van de "Nederlandse" S.S. bandieten terwijl Vincent Hoffmans op wonderlijke wijze, doch zwaar gewond, ontkwam.

En hier is dan de toedracht van het gebeurde zoals ik het deels las uit de Waalwijkse courant van febr. 1945, deels hoorde van mevr. Hoffmans en ook voor een gedeelte vernam uit de mond van Vincent Hoffmans zelf voor zover hij het zich kon herinneren. Het was in de rumoerige augustus en septemberdagen van 1944, toen zegevierende geallieerde legers door Frankrijk en België stormden, dat de wildste geruchten de ronde deden. Een typisch Nederlands verschijnsel en zo werd ook beweerd dat de Britse troepen reeds in Breda zouden zijn en daardoor kwamen de B.S. in beweging en werden in Waalwijk landwachters uit hun huizen gehaald en onder bedreiging met revolvers weggevoerd, doch waarheen dat wist niemand.

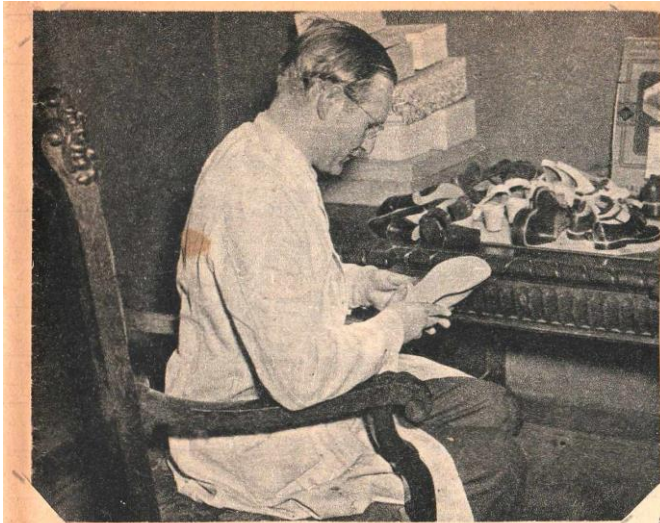
Doch reeds de volgende dag (dat was 6 sept. 1944) kwam Waalwijk aan de weet dat men nooit overhaast moet handelen en vooral nu bleek dat er nog geen Engelse soldaat in Breda of Tilburg te zien was. En zo kon het gebeuren dat een woedende Duitse officier de werkkamer van burgemeester E.C.J. Moonen binnen stormde en deze dwong om vanaf het raadhuisbalkon de inwoners te vermanen om rust en orde te bewaren en niets te ondernemen dat tot gevaarlijke complicaties zou kunnen leiden. Wel zo gebeurde het en toen de officier weer op de gang kwam werd hij aangeklampt door een tweetal vrouwen der weggevoerde landwachters doch hij schonk geen aandacht aan hun klachten en liep zonder meer door. Zo had het hele incident met een sisser af kunnen lopen omdat de Duitsers het te druk met hun eigen zorgen hadden ware het niet dat er diezelfde morgen een rijwielkolonne van de "Nederlandse" S.S. door Waalwijk was gekomen en bij deze aartsmisdadigers hadden de vrouwen meer succes want de commandant ontstak in woede toen hij het verhaal hoorde en schreeuwde: "Welke schurken hebben dat gedaan" en toen onder meer de naam Hoffmans genoemd werd stormde de woeste bende naar het huis van mevr. Hoffmans aan de Grootestraat 349 en vroeg aan het verwonderde dochttertje dat open deed of haar vader thuis was waarop zij antwoordde dat deze al jaren dood was doch ondertussen merkte men boven voor een raam de beide broers op en nu duwde men het meisje op zij en rende naar boven.

Het vinden van een radiotoestel (dat de "heren" uit het raam op straat smeten) en een vlag was al voldoende om Vincent en Joop mee te nemen doch beiden betuigden hun onschuld aan de ontvoering der landwachters en nu merkte één der vrouwen op dat het ook... hun neef wel geweest kon zijn. Men duwde Vincent een revolver in zijn rug en wilde hem zo dwingen om het adres van die neef te noemen doch hij weigerde en in doodsangst gilte het zusje "Vincent doe het toch". Dat was voldoende om haar beet te grijpen en een revolver op het voorhoofd te drukken waarop zij het adres noemde. Zodoende ging men naar het huis van die neef, waar ook de hele boel overhoop werd gehaald, doch de vogel was gevlogen en tierend van woede sleepten de S.S. boeven nu beide jongens mee naar het raadhuisplein, terwijl de Grootestraat werd afgezet en men de mensen in huis joeg. Burgemeester Moonen bevond zich op zijn kamer met de gemeentesecretaris van Mierlo en ook zij werden gesommeerd om mee te gaan doch de secretaris wandelde rustig naar zijn eigen kamer en sloot zich daarin op. En nu stonden de burgemeester en de beide broers op het raadhuisplein en werd hun onder allerlei dreigementen duidelijk gemaakt dat ze met hun leven zouden boeten wanneer de landwachters niet om één uur dien middag terecht zouden zijn. Een jonge arts kwam vertellen dat dit binnen een kwartier het geval zou zijn doch het kwartier verstreek zonder dat er iets gebeurde en nu beet men hem toe "ze zijn er niet dus heb je ons belogen nou ga jij d'er ook aan". En zo stonden er nu vier mensen in martelende onzekerheid hun lot af te wachten.

Ondertussen werden verschillende pogingen ondernomen om de verblijfplaats van de landwachters op te sporen en om contact te krijgen met de B.S. doch om welke duistere reden dan ook, ze bleven onvindbaar evenals de B.S. en onverrichterzake moest men terugkeren en kon niets doen voor de ongelukkigen. Tenslotte gelukte het de burgemeester om de commandant ervan te overtuigen dat de jonge arts, Dr. Lenglet genaamd, toch wel totaal onschuldig was aan het hele geval en eindelijk liet men hem vrij. Doch voor de anderen was er geen pardon en na aanvankelijke weigering stond men hen tenslotte geestelijke bijstand toe die verleend werd door pastoor Heezemans (de tegenwoordige deken van Eindhoven) En toen om kwart over één besloten de onverlaten het vonnis uit te voeren en begonnen zij hun voorbereidingen te treffen. Doch nu verzocht de burgemeester hen dringend om dit niet voor zijn huis en dus onder de ogen van zijn vrouw te doen en werden de gevangenen door een poortje achter het stadhuis gebracht. Ze waren amper daar gearriveerd of reeds knalden de schoten en zowel de burgemeester als Vincent Hoffmans stortten onmiddellijk neer doch de achttienjarige Joop was niet direct dood en kronkelde zich gillend over de grond waarop de bloedschurken nog enige salvo's losten totdat het stil werd. Dat deden NEDERLANDERS besmet en vergiftigd als ze waren door de pestbaci van het gevloekte Nationaal-Socialisme waarbij de betekenis van het laatste woordje verwrongen was door de duivelse bloedtirannie van een moordenaarskliek die nooit iets begrepen heeft van het woord "socialisme" en evenmin begrepen heeft wat nationalisme eigenlijk zijn moet als het goed is.

Maar evenzeer is hier scherpe kritiek op zijn plaats tegen de krankzinnige heethoofden (al of niet behorend tot de B.S.) die wel landwachters wisten op te brengen doch niet de consequenties van hun daad durfden trekken toen het leven van drie, ja bijna vier mensen op het spel stond. Helaas was het reeds gebeurd en na hun afschuwelijke daad liepen de bloedhonden onverschillig weg doch de pastoor bleef nog even en wist niet wat hij hoorde en zag toen Vincent Hoffmans plotseling oprees, op zijn hurken ging zitten en fluisterde "pastoor, pastoor, houd ze aan de praat"! Toen sprong hij op en was direct in de tuin verdwenen terwijl de pastoor al pratende de S.S.'ers zover mogelijk wist weg te krijgen. Daarna waarschuwde hij in allerijl dokter Lenglet en enige anderen die op zoek togen naar Vincent Hoffmans en hem vonden in een droge sloot waar hij bewusteloos en uitgeput door bloedverlies neergezonken was. Het bleek dat hij zwaargewond doch niet dodelijk getroffen was en in het diepste geheim voerde men hem naar een ziekenhuis in Den Bosch waar hij slechts langzaam herstelde. Op 31 okt. 1944 rukten de Britse troepen ook Waalwijk binnen doch men maakte nog vele bange dagen mee in verband met het feit dat het front nu vlak achter de Maas lag en op kerstnacht wilden de Duitsers opnieuw de Maas oversteken doch de Engelsen werden gewaarschuwd door de dappere Jan de Rooy uit Sprang-Capelle die zich binnen de Duitse linie's bevond en daar in een boerderijtje te Dussen een zender had opgesteld. En zodoende bulderden heel de "Stille nacht" door de Engelse kanonnen over de Maas en werden de Duitse stellingen aan flarden geschoten. Doch de Duitsers waren woedend en toen ze de zender vonden namen ze vijf onschuldige mensen gevangen maar toen Jan de Rooy dit bericht vernam ging hij zich persoonlijk bij de Duitsers melden en op 6 januari 1945 werd hij in Amsterdam terechtgesteld.

Hij was een groot Nederlander die wist wat hij wilde en er dan ook zelf voor wilde sterven. Na de bevrijding werd zijn lichaam opgegraven en opnieuw ter aarde besteld op het kerkhof te Sprang-Capelle waar tevens in het voorjaar van 1948 een monument geplaatst werd. En zo was ik tijdens een bezoek aan Waalwijk van 22-24 juli 1948 ook in staat om zelf zijn graf te bezichtigen op het stille kleine kerkhof van Sprang-Capelle, gelegen aan de weg van Waalwijk naar Tilburg. Wat het Waalwijkse drama betrof, men wist slechts dat de commandant van de S.S. troep later gesneuveld was doch van de overigen heeft niemand ooit meer iets gehoord. De vrouwen van de landwachters werden later opgepakt en gevangen gezet doch wat haalde dat allemaal nog uit. Burgemeester Moonen en Joop Hoffmans waren dood en Vincent Hoffmans gedeeltelijk een wrak en in de dagen dat ik er vertoefde (6-13 juni 1945) lag hij weer met een inzinking op bed. En nu was dit allemaal al weer geschiedenis en heerste er een gezellige drukte in Waalwijk door de aanwezigheid van talrijke gerespatieerden en ook ik had het zeer goed bij mevr. Hoffmans - Zijlmans die nu weer drie zoons thuis had nadat Bram en Frans Hoffmans teruggekeerd waren vanuit hun onderduikadres. Nadat zij met verlof uit Duitsland waren gekomen (in de zomer van '43 werkte Bram in Göppingen en Frans in Esslingen) waren zij niet teruggegaan maar ondergedoken doch vooral Bram verklaarde daar spijt van te hebben gehad, niet ter wille van de "lieve" Duitsers doch voor zichzelf want zo verklaarde hij "Dat was ook geen leven hoor"! Koos en zijn broer waren in huis bij heel eenvoudige mensen en daar ging ik toen ook eens een avond buurten en we hebben daar wat afgelachen.

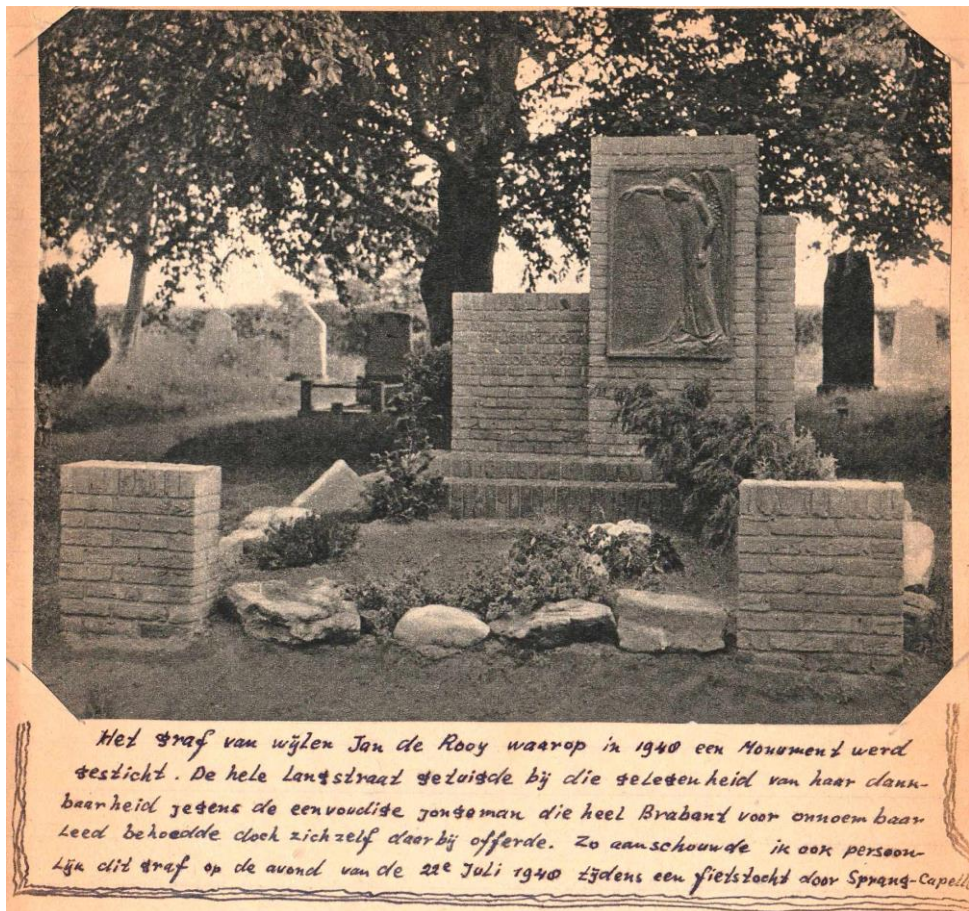
Dit is Vincent Hoffmans uit wiens eigen mond ik voor een deel het relaas hoorde van het vreselijk drama op 6 Sept. 1944 dat aan Waalwijks burgemeester en Joop Hoffmans het leven kostte en waarbij hijzelf op wonderlijke wijze gered werd. Thans werkt hij weer in zijn fabriek van chemische verfstoffen te Waalwijk doch de vreselijke ervaringen die hij te dragen had, hebben hem vreemd-stil en afwezig gemaakt. Zijn rechterarm is nog altijd stijf en niet te gebruiken.

In de loop van diezelfde week bezochten we ook nog één der jongens met wie we in Ugingen samen gewerkt hadden alsmede de ouders van een andere kameraad die echter zelf nog niet thuis was. Daarna op zondag 10 juni waren we beiden te gast bij Jan van Selst die op het Westeinde woonde en waar een talrijke familie aanwezig was. Het

lachen was niet van de lucht en Jan liep al weer "hard te kwekken" zoals zijn moeder het noemde terwijl zij haar hoofd zat te schudden. De daaropvolgende dinsdagmiddag wandelden we samen met Jan naar Dongen waar Tini Brak woonde en hadden ook daar een genoeglijke middag. De moeder van Tini was een heel klein en eenvoudig mensje dat ons tot boven toe vol stopte met brood en aardbeien. Later zaten we samen met Jan en Tini op het grasveld achter het huis en werden al de dolle streken van Jan nog eens opgehaald evenals de verkering van Tini met een Duits meisje dat nu nog hartstochtelijke liefdesbrieven naar Holland schreef en alsmaar hoopte dat zij naar Holland kon komen.

Helaas gaf zij meer om Tini dan hij om haar dus hoef ik verder niets te vertellen. Jan beweerde met groot lef "Ik heb mijn Emma maar gunder gelaten hoor" maar dat kwam ook wel omdat ze niet mee mocht. Het was een Tsjechisch meisje dat overigens heel niet de naam Emma droeg doch als de zotte Jan over een Emma praatte dan bedoelde hij altijd meisjes. Koos en ik hadden niets achtergelaten en dat was misschien maar het beste ook. 's Avonds namen we afscheid van Tini Brok en kuierden met Jan v. Selst weer naar Waalwijk terug waar op het raadhuisplein een enorme drukte heerste en door luidsprekers muziek klonk in afwachting van een belangrijke mededeling die om 9.00 komen zou. Het werd 9.00 en toen verscheen op het balkon de directeur van Gemeentewerken, de sympathieke heer v.d. Hoop die als leider van de repatriëringsdienst ons mededeelde dat alle Zuid- en Noord Hollanders de volgende avond met auto's naar Den Bosch zouden vervoerd worden en daarvandaan zouden er vrachtschepen naar Den Haag gaan. Met groot enthousiasme werd deze mededeling ontvangen en de heer v.d. Hoop zei met ernstige stem dat hij hoopte dat een ieder zijn familie in goede welstand zou terugvinden. Hij zei dat niet voor niets want reeds waren uit Amsterdam droevige berichten binnengekomen. Toen ging v.d. Hoop weer naar binnen en het was twee jaar later dat ik een klein berichtje in de krant las dat mededeelde dat de directeur van Gem.werken te Waalwijk, de heer v.d. Hoop tengevolge van de storm op een onbewaakte overweg bij Waalwijk onder de trein was geraakt en gedood. Een simpel berichtje van slechts enkele regels was het. Doch voor mijn geestesoog was ik op de avond van de 12e juni 1945, toen een sympathieke figuur vanaf het Waalwijkse raadhuisbalkon werd toegejuicht door een schare van verheugde westelijke Nederlanders omdat hij het was geweest die er zo'n spoed achter gezet had dat zij eindelijk thuis kwamen.

Ondertussen laaide ook bij mij op die avond de ongerustheid weer op want ik wist sedert oktober niets van thuis. Vanuit Perrusson had ik geschreven en later weer vanuit kamp "Arendonk" te Tilburg. Er kwam geen bericht en daarna schreef ik uit Waalwijk een brief die ik meegaf aan de oudste, reeds getrouwde zoon van mevr. Hoffmans, die met zijn auto naar Leiden zou gaan in het kader van de actie "Zuid helpt Noord".

Hij keerde terug doch deelde mede het adres niet te kunnen vinden en had de brief toen maar in Leiden gepost doch toen wist ik nog niets. En zo nam ik dien woensdagavond afscheid van mevr. Hoffmans, haar zoons en dochter en ging naar de auto's die op het raadhuisplein stonden. Na veel drukte reden ze weg en ging het in snelle vaart door Drunen en andere plaatsen naar 's Hertogenbosch en daar lagen de schepen. Ook dat viel mee doch ze zouden pas de volgende ochtend afvaren en nadat wij nog wat door de oude stad hadden gewandeld, zocht ieder zich een plaatsje in de ruimen of op het dek en begon de lange eindeloze nacht van wachten en nog eens wachten. Doch tegen vijf uur 's morgens kwam er beweging in de boot en zo voeren we dan weg, weer een stukje dichters naar huis toe. Er waren vier vrachtschepen en de kans was groot om ook nog twee uur te moeten wachten bij de sluis te Zetten. Doch juist de boot, waar onder anderen mijn beide vrienden en ik op zaten, wist er nog door te komen en dat scheelde een heel stuk. Het was een gure winderige dag maar tegen half tien kwam ik toch uit het ruim naar boven en keek uit over de grote watervlakte van de Merwede en genoot van het vertrouwd Hollandse landschap. Uur na uur verstreek hoewel ik dit niet meer zelf kon constateren want in het kamp te Perrusson had mijn horloge de strijd opgegeven. Zo naderden Sliedrecht, Rotterdam en Delft en eindelijk arriveerden we dan in Den Haag. Talrijke formaliteiten moesten daar weer vervuld worden en ook kregen we te eten in het gebouw van Volksherstel. Ondertussen reden er weer auto's voor en zo kwamen wij met ongeveer zeven man in een auto die naar Leiden ging en in een razende vaart werd dit laatste gedeelte afgelegd.

Daar was Voorburg al, gevolgd door Leidschendam en toen flitsten reeds de vanouds bekende plekjes voorbij. Voorschoten, de Gouden Leeuw, de fabriek "Placo", het bekende dorp, de zilverfabriek en dan langs de uitspanning "De Vink" over de Haagweg en daar was dan eindelijk na ruim 1½ maand reizen en trekken de oude sleutelstad Leiden en snorde de auto al over het Noordeinde om dan te stoppen bij de R.K. vakschool voor meisjes die tijdelijk was ingericht ten behoeve van Ned. Volksherstel. Weer werd er gegeten en weer moesten er formaliteiten vervuld worden en vanuit de ramen van de bovenverdieping keek ik uit over de stille

stad die er uitzag als iemand die na een zware ziekte herstellende is.

Weinig auto's, een blauwe tram en maar heel weinig mensen. En toen nam ik afscheid van Koos en zijn broer die weer in een auto stapten naar Katwijk. Mijn kistkoffer zou thuisgebracht worden en zodoende had ik slechts één tas mee te nemen en ik stapte nu geheel alleen door de vertrouwde straten naar huis in een spanning die bijna ondragelijk was. Toen ik bij de oude Morschpoort kwam was de brug verdwenen en zag ik slechts een pontje waar je mee over kon varen. Zonder veel na te denken gaf ik de pontjesbaas twee kwartjes die me aankeek alsof hij dacht dat ik zo uit Endegeest kwam doch ik was al weer op de wal en beende verder. Bijna geen mens was er te zien en toen ineens kwam ik een kennis tegen die aan de N.S. werkte en ik vroeg tegelijk dat ik hem de hand drukte: "Vertel eens gauw Jaap, hoe is het thuis"? Hij begreep mijn spanning en zei: "Alles oké hoor, maak je maar geen zorgen, ze zijn heel netjes een paar maanden verborgen geweest en hebben het best gehad". En aldus gerustgesteld vervolgde ik mijn tocht en was ik even acht uur thuis waar de vreugde groot was. Het huis was versierd en in de gang hingen kleine bordjes met het opschrift "Welkom thuis" en als een mooie herinnering zal mij deze avond van de 14e juni 1945 bijblijven. In de kamer brak ik bijna mijn benen over alles omdat ik het grote ruime lager van Ugingen nog altijd gewend was en trouwens in het kamp te Perrusson was het ook niet erg bekrompen. En zo was al spoedig het gesprek in volle gang en hoorde ik dat mijn ouders bijna drie maanden ondergedoken waren geweest in het kleine dorpje Badhoevedorp, onder de rook van Amsterdam. Mijn brief uit Perrusson hadden ze ontvangen en er op teruggeschreven doch toen was ik al weer weg en de kaart uit Tilburg was ook aangekomen. EINDE.

SLOTWOORD oktober 1948

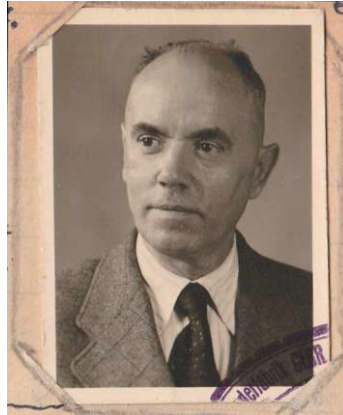
Zoals ik aan het begin van mijn boekjes een inleiding heb gegeven, zo wil ik thans met een enkel woord mijn beschrijvingen besluiten. Meer dan twee jaar is het thans geleden dat ik een aanvang maakte met het schrijven van mijn boekjes. Sommigen daarvan zijn al door vele vrienden en kennissen gelezen en ik hoop dat ik er in geslaagd ben een zo duidelijk mogelijk beeld te scheppen van ons leven in Duitsland en alles wat zich daar afspeelde. Bijna alles heb ik moeten schrijven vanuit herinneringen en slechts enkele feiten waren mij bekend door oude brieven en enkele aantekeningen. Enkele malen droegen bepaalde beschrijvingen en overdenkingen een zeer persoonlijk karakter waarvan ik zeker niet kan verlangen dat een ieder die ze gelezen heeft het daarmee eens is doch ik hoop slechts dat men mij heeft kunnen begrijpen. Het is een geluk geweest dat mijn beschrijvingen zich hebben uitgestrekt over ruim 2½ jaar zodat ik in die tijd ook veel gelegenheid had om mijn zienswijze over bepaalde onderwerpen te wijzigen. En zeer dankbaar ben ikzelf voor het feit dat ik eerst nu gereed ben omdat ik daardoor heb kunnen eindigen op de wijze zoals ik nu gedaan heb waarbij ik ondermeer en voor Nederland en voor Württemberg zeer waarderende woorden heb kunnen gebruiken. In losse verhalen hoop ik in de toekomst met sommige gebeurtenissen uit de Württembergse jaren nog eens terug te komen. Voor het ogenblik hoop ik dat velen mijn boekjes met interesse en genoegens zullen lezen en neem hierbij afscheid van mijn lezers.

H. Kruijswijk jr.

Leiden 21 October 1948

Toegift:

Op blz. 89 zijn mijn definitief ten einde. waren gewijd aan oorlogse jaren, heb doen vervallen Op de radio diverse dingen en programma van was prachtig mooi klankbeeld een door het stille landschap van Tenslotte brief naar "Radio waarin ik

*Heinrich Quadt
uit Salach (Kreis-Göppingen)
de Hollandse Württemberger
met wie ik nog regelmatig
correspondeer*

belevissen
De bladzijden 91-96 de eerste na- welke ik echter later tot aan blz. 96. beluisterde ik vooral het kerstavond 1947 toen in een tocht werd gemaakt besneeuwde Württemberg. schreef ik een "Stuttgart" vertelde over

mijn belangstelling voor Württemberg en voor hun uitzendingen. Ook hier bleef het antwoord weer een poosje uit maar op 17 juni 1948 kreeg ik ook van hen antwoord in sympathieke bewoordingen. Dit alles was niet alleen een persoonlijke kwestie doch moest ook bijdragen tot nieuwe verhoudingen tussen Nederland en Duitsland. Voor mij persoonlijk was echter de verhouding tot Württemberg de voornaamste en zo ontstond in mijn gedachten de hechte band Nederland-Württemberg en reeds was ik ook al begonnen om mijn belevissen te beschrijven. Wel schreef ik alles sterk onder de indruk van wat er de laatste twee jaar alzo gebeurd was en juist daarom waren de herinneringen aan de lagertijd in Württemberg des te mooier voor mij. Want dat was de tijd geweest dat ik, ondanks vele moeilijkheden, toch altijd met een blijmoedig optimisme bezielde was geweest, een optimisme dat ik, juist in de na-oorlogse tijd, niet altijd bezat.

Alles was ook zo heel anders verlopen dan ik gedacht had en daarom greep ik gaarne terug naar alle herinneringen van die dagen. Toch wenste ik ze nooit terug want ik wist maar al te goed welk een zee van ellende deze tijd voor andere mensen gebracht had. Wel verlangde ik er sterk naar om Württemberg, en dan in het bijzonder Schwabenland, nog eens terug te zien. Zoals Heinrich Quadt er naar verlangde om nog eens naar Holland te komen. Het was dan ook onder deze omstandigheden niet te verwonderen dat ik wel eens lachen moest als ik snuffelde in oude brieven, vanuit Ugingen of Göppingen geschreven, waarin ik hoopte, na mijn behouden thuiskomst, nooit meer iets van dit land te horen. De mens redeneert nu eenmaal altijd naar de omstandigheden waaronder hij of zij op een bepaald ogenblik leeft, doch later wordt alles meestal anders gezien en daarom wil ik thans het leven in Nederland niet somber beoordelen. Zeker, de toestand op de wereld is niet rooskleurig, het leven in Nederland heeft ook zijn moeilijkheden en zelf ben ik lang niet altijd voor honderd procent blij gestemd, maar we moeten het leven nemen zoals het ons gegeven word. Daarom houd ik toch van Nederland, het land waar ik geboren ben en tenslotte thuis hoor, maar daarnaast mag ik graag eens in gedachten vertoeven in de streek die ik, naast Nederland, heb lief gekregen. Het Zwabenland met zijn talloze mooie plekjes en prettige herinneringen. Dat is voor mij de betekenis van de band Nederland-Württemberg, belichaamd in deze boekjes, inde brieven van Heinrich Quadt en in de uitzendingen van “Radio Stuttgart”. In Nederland gaat thans het leven weer voort en één herinnering is er die niet achterbleef doch die meekwam en dat was de vriendschap met hem die al deze dagen van lief en leed met mij deelde. Er waren een enkele keer wel eens moeilijkheden doch die waren nooit van ernstige

Göppingen. Untere Marktstrasse.

Göppingen, zoals ik het kende van 22 Feb. '43 - 7 Mei 1945
 Welke Hollander die er geweest is zal niet eens terugdenken aan de
 zaterdagmiddagen waarop het soms een Hollandse stad leek. Op de
 voorgrond het Württemberger Hof, in het midden (links) Kaufhaus
 Theile (een warenhuis) waar ook al zoveel Lachwienkende herinneringen
 van Hollanders zijn achtergebleven. Hoevele voetstappen zouden we
 niet hebben Litten in deze Untere Marktstrasse? Juist deze
 Half Duitse, Half Hollandse sfeer was het die Göppingen op den
 duur zo aantrekkelijk maakte en waarover menig Hollander die
 tijdelijk in Göppingen „woonde“ zijn gedachten nog wel eens zal
 laten gaan.

aard en daarom kan ik ook vanaf deze plaats een woord van warme dank richten tot mijn vriend Koos Meyvogel die al deze dagen met mij deelde van begin tot eind en met wie ik vaak zulke aangename en prettige momenten doorbracht. Ik wil niet verzwijgen dat er

later in Holland moeilijkheden ontstonden die deze vriendschap ernstig in gevaar brachten. Over de schuldvraag wil ik niet uitweiden. Laten we maar aannemen dat die aan beide kanten lag. De oorzaken lagen dan ook in onze werkkring waar we een samenwerking op touw hadden gezet die mooier leek dan ze in werkelijkheid was. Daarom besloot ik zelf deze samenwerking te verbreken hoewel ik mij daar zelf ook mee benadeelde. Doch dit mag geen naam hebben want ook de aard van het werk lag mij niet al te zeer doch ik zeg geen woord te veel wanneer ik constateer dat ik tevens met deze stap onze goede verhouding van weleer gered heb en ik geloof dat mijn vriend dat ook zelf heel goed begrepen heeft. Wij hadden te veel samen beleefd dan dat onze vriendschap opgeofferd mocht worden aan kinderachtige botsingen doordat de één wilde laten zien dat hij wat te vertellen had terwijl de ander, in een zekere mate van koppigheid, zich niet wilde laten beheersen. Wat niet wilde zeggen dat deze ander niet bereid was om wenken en raadgevingen te aanvaarden van iemand die van een bepaalde zaak meer wist dan hijzelf. Zoals het thans is, is het echter goed, en dit verheugt mij bijzonder. Daarom heb ik op de vorige bladzijde ook niet hoeven huichelen toen ik waarderende woorden van dank sprak tot hem die ik nog steeds als een goede vriend beschouw, hoewel ik weet dat het niet meer zo kan zijn als in Württemberg omdat voor hem, na de bevrijding, het geluk kwam dat voor mij schijnbaar niet was weggelegd. In tal van gesprekken laten wij vaak de “Württembergse tijd” herleven en nooit worden de talrijke verhalen en belevenissen oud. En zo heb ik dan, in deze overdenking van drie jaren, alles nog eens beschreven wat ik niet

Der schönste Berg, wenn man gen Süden geht,
Woh! kenntlich an des hohen Hauptes Blöße,
Ein Heldengrab von ungebeurer Größe,
Vorüber eine dunkle Wolke steht.

Verlassen liegt er, — längst im Wind verweht
Ist ihm der Waffen trotziges Getöse,
Die Kaiserburg sank durch des Schicksals Stöße,
Wo sie gewesen, wird jetzt Gras gemäht.

Noch immer aber blüht der Mauerlose
Ehrfürchtgebietend in das Land hinaus,
Es ging doch alles Herrliche und Große
Jahrbundertlang vom Hohenstaufen aus
Für unser Volk in seinem tiefsten Kummer
Lag Barbarossa nur im Zauberschlummer.

Eduard Paulus

HERINNERING AAN MOOI WÜRTEMBERG.

De schoonste berg als men ten zuiden gaat is wel de trotse Hohenstauffen aan wien een geschiedenis van vele eeuwen voorbij trok. Verlaten ligt er thans, verwaaid in de wind en waar eens de machtige keizers burch stond wordt nu het gras gemaid. Maar nog steeds blinkt de muurloze reus gebiedend over het land dat zo nauw aan hem is verbonden en waarvan eens keizer Friedrich Barbarossa (Frederik Roodbaard) uitrok ter kruisocht omstreeks 1100. Thans is „der Hohenstauffen“ omgeven door typische Schwäbische dorpen en menig toerist bezet vanaf zijn top het mooie Zuid-Duitse Landschap

kon en wilde verzwijgen en waarvan ik gelukkig kan zeggen dat het uiteindelijk “Eind goed, al goed” is geworden. Want zowel met het Württembergse land als met in dit laatste hoofdstuk genoemde personen ben ik thans verbonden door hechte vriendschapsbanden en een beter slot van

mijn beschrijvingen had ik mij niet kunnen wensen. En zo eindig ik thans het boekje, dat ik noemde “De weg terug naar het vaderland” en waarmee tevens een einde is gekomen aan de vertelling van al mijn belevenissen in Württemberg en de jaren na de bevrijding die daarop aansloten.

Eind 1947 leerde ik Suze kennen die bij ons werkte maar verder dan af en toe een praatje kwam het niet. Totdat wij, in 1952, een echte relatie kregen.

Voetnoot Arie Kruijswijk:

Hij en mijn (tante) Suze hebben hierna een heel gelukkig, maar kinderloos, huwelijk gehad.

Met dank aan het “Historisch Archief Westland” voor het overtypen van dit, oorspronkelijk handgeschreven, boekje.